

VAN DE REDACTIE

Opnieuw bieden wij u tachtig pagina's vol uiteenlopende informatie uit het verleden van de gemeente Cranendonck. Kijkt u maar eens mee:

In de eerste bijdrage geeft Jac. Biemans een nieuwe kijk op historische bronnen rond de bouw van de oude kerk te Maarheeze in de vijftiende eeuw.

Over de kerkelijke geschiedenis schrijft ook Giel Stollman. In zijn derde bijdrage over het geestelijk leven in Budel-Dorplein komen de gebouwen en de vrouwelijke religieuzen aan bod.

Harrie Jaspers licht ons in het vervolg van zijn wandeling door Budel-Schoot in over het huis van de familie Chatrou, later fietsenwinkel Jo van Seggelen aan de Grootschoterweg 129.

De 92-jarige Adriaan Umans van de Toom in Budel vertelde aan zijn dorpsgenoot René Vos over zijn afkomst, het smokkelen en de Tweede Wereldoorlog.

Deze maand exact 74 jaar geleden vloog een Engels fotoverkenningsvliegtuig over Cranendonck. Budelnaar Wim Ogier slaagde er niet alleen in alles over deze missie te reconstrueren, maar ook de piloot van die vlucht op te sporen.

In Soerendonk bestaat basisschool Sint Joan een halve eeuw. Annie Staals-Jacobi dook daarom in de onderwijsgeschiedenis van het dorp.

Wij wensen u veel leesplezier. Heeft u tips? Meld het ons!

De redactie,

Jac. Biemans
Jan Jakobi
Theo Martens
Annie Staals-Jacobi
Tinie Vlassak

*De oude kerk van Maarheeze vanuit het
noordoosten kort voor de sloop, februari 1911
(collectie RCE, Amersfoort).*

IN WELK JAAR WERD DE OUDE KERK VAN MAARHEEZE GEBOUWD?

door Jac. Biemans

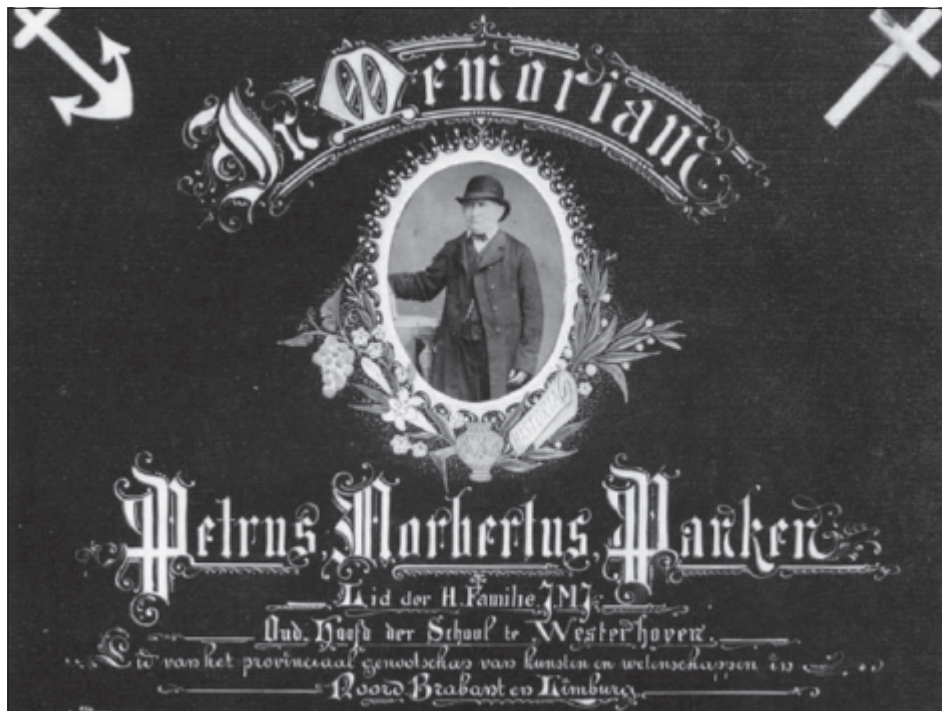
De vraag die hierboven als titel staat, heeft mij, in navolging van andere onderzoekers, al vaak bezig gehouden. Een goed antwoord kon tot op heden, bij gebrek aan bronnen, nauwelijks worden gegeven. Een 19de- eeuwse aantekening zou daar wel eens verandering in kunnen brengen. In dit artikel wil ik daar kort nader op ingaan.

De oude kerk van Maarheeze

De voorganger van de huidige Sint-Gertrudiskerk te Maarheeze stond op het huidige oude kerkhof aan de Kerkstraat. Het was een opvolger van wat in 1223 de ‘capelle in Marnesen’, de kapel in Maarheeze, wordt genoemd. Dit is de oudst bekende tekst waarin dit religieus gebouw en de plaatsnaam voorkomen. Ook de vermoedelijke eigenaar van wat later Cranendonck ging heten, de edelman Dirk van Altena, speelt in die tekst een rol (1). Een van zijn opvolgers, Jan van Milberg, heer van Cranendonck, nam samen met hertogin Johanna van Brabant het initiatief tot oprichting van het kapittel van de Catharinakerk te Eindhoven. Behalve negen kanunniken werden ook de kerken van Vught, Aarle en Maarheeze met hun inkomsten (tienden) aan dit kapittel verbonden. Niet langer de heer van Cranendonck, maar het kapittel stelde nu de pastoor van de parochie Maarheeze-Soerendonk aan. Op enig moment, waarover zo meteen meer, is er een nieuwe kerk gebouwd te Maarheeze. Dat moet een gebouw zonder grote toren zijn geweest, immers de klokken hingen tot 1772 in een apart luhuis naast het hoofdgebouw. In dat laatste jaar, toen de kerk in gebruik was bij de Nederduits-hervormde gemeente van Maarheeze-Soerendonk, werd naar een ontwerp van Hendrik Verhees (1744-1813) een nieuwe toren aan de westelijke kerkgevel gebouwd. In 1911 werd deze oude kerk gesloopt (2).

De bouwdatum van de oude kerk

Over de ouderdom van de oude kerk van Maarheeze tasten de diverse auteurs in het duister. De auteurs Van Gils, Coppens en Schutjes van de 19de-eeuwse bisdomsgeschiedenissen geven geen enkele aanwijzing op dat vlak. Onze lokale geschiedschrijver meester Sigbert Winkelmolen schrijft: *“De oude kerk – waarvan op de pastorie nog een mooie pasteltekening te zien is – was een tamelijk grote gotische kerk, met naalddoren van 1772. De kerk zelf was waarschijnlijk al van de 14e eeuw en deed dienst voor Maarheeze en Soerendonk.”* Een bewijs voor zijn datering levert Winkelmolen niet. Ook architectuurhistoricus Wies van Leeuwen waagt zijn vingers, bij gebrek aan bronnen, niet te branden aan een nauwkeurige datering. In zijn recente boek over de verdwenen kerken van Noord-Brabant schrijft hij over de oude kerk van Maarheeze: *“Het charmante laatmiddeleeuwse*

Petrus Norbertus Panken (1819-1904), detail van een door Jacques Cuijpers gekalligrafeerd In Memoriam, 1904 (collectie Eicha Museum, Bergeijk).

dorpskerkje werd in 1772 verrijkt met een toren in gotiserende vormen. Deze verving een afzonderlijk luidhuis op het kerkhof. “ (3).

Recentelijk werd ik echter op een nieuw spoor gezet door de publicatie op internet van een 19de eeuws handschrift. Het gaat om de ‘Geschiedenis van Noordbrabant’, samengesteld door de bekende Bergeijkse schoolmeester en amateurhistoricus Petrus Norbertus Panken (1819-1904). Johan Biemans uit Bergeijk heeft het handschrift in 2008 getranscribeerd en inmiddels, tien jaar later, op internet gepubliceerd. In zijn in 1898 ‘vernieuwd en gerangschikt’ handschrift schrijft Panken over de door hem bezochte kerk te Maarheeze onder meer: “*De tamelijk ruime kerk schijnt in de late middeleeuwen gebouwd te zijn en staat verheven, waarom men bij den toren met eenige trappen op klimt. Zij is eene kruiskerk, welker kruispanen zich een weinig met den nok boven de muren van ’t schip verheffen. De nok van dit laatste is ongeveer drie meters lager dan het torenmuurwerk. Tuf is aan deze goede, luchtige kerk niet te bespeuren. De beeren en vensters zijn gelijkvormig de hechte muren.*

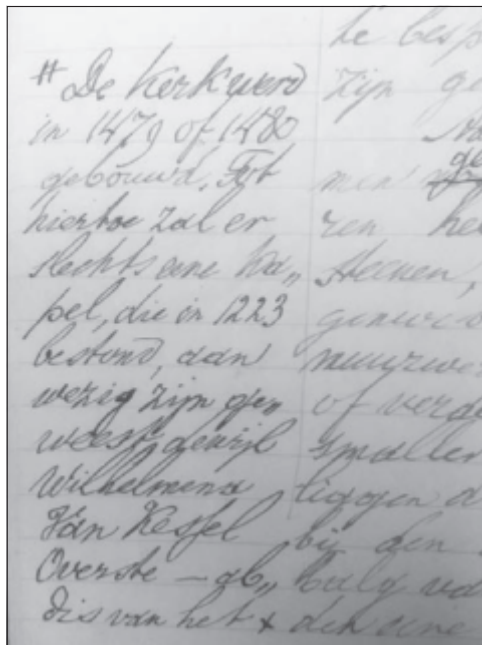
De kerk werd in 1479 of 1480 gebouwd. Tot hiertoe zal er slechts eene kapel, die in

1223 bestond, aanwezig zijn geweest, dewijl Wilhelmina Van Kessel Overste-abdis van het klooster te Roermonde, volgens eene acte van den Schout, Schepenen en Kerkmeesters in dato 31 Augustus 1479, al het hout op hare gronden te Heugten gegroeid, zonder verplichting voor eene nieuwe kerk en klokhuis te Maarheeze heeft geschonken. Het allodium of de heerlijkheid Heugten kocht Peter Van Moorsel (met nog twee personen) in 1771 van het klooster te Roermonde.

Aan den rijzigen, sterken toren vindt men geen beeren of gewelven. De muren hebben hard gebakken gewone steenen, grooter van vorm dan de tegenwoordig gebakken wordende. Het muurwerk heeft vier versnijdingen of verdeelingen, elk vak wordt iets smaller bij zulke lijst. In den toren liggen drie planken zolders. Op of bij den laagsten treft men den blaasbalg van 't orgel aan, op den tweeden eene sterke gevangenis, die in 1875 weggebroken is, op den derden het uurwerk en op den hoogsten de beide luik klokken. De naaldtoren dagteekent van 1772.

Dewijl ik bij mijn bezoek 27 April 1875, eene beschrijving dezer celgevangenis maakte en in mijne autobiografie of Dagboek van wetenswaardigheden, uitvoerig meldde (p. 1007), vermeen ik alhier met het gezegde te volstaan." (4).

Naast de aanvankelijk algemene datering '... schijnt in de late middeleeuwen gebouwd te zijn ...' komt Panken met een zeer concrete bouwperiode, namelijk '... in het jaar 1479 of 1480...'. Hij doet dat op basis van een afschrift in een door hem

Fragment uit het betreffende handschrift van P.N. Panken, 1898 (foto: Johan Biemans, Bergeijk).

onder ogen gekomen register, in 1779 begonnen door een van de eigenaars van Hugten, P(i)eter van Moorsel. Het is niet bekend waar Panken dat geschrift heeft gezien, noch of het nu nog bestaat en zo ja, waar. Maar de geciteerde tekst (waarvan verder ook geen overlevering bekend is) is concreet en nawijsbaar. Immers, hieruit blijkt dat op 31 augustus 1479 een overeenkomst tot stand is gekomen tussen dorps- en kerkbestuur met de Munsterabdij te Roermond, eigenaar van Hugten. Hierbij schenkt abdis Wilhelmina van Kessel van deze abdij uit haar bezittingen te Hugten al het hout voor een nieuwe kerk en klokhuis te Maarheeze. Dit mag, zo lezen wij, zonder verdere verplichtingen gebruikt worden.

Het is jammer dat de originele akte of een integraal afschrift daarvan onbekend is, maar de vermelding door

Panken krijgt gewicht door een aantal feiten. Op de eerste plaats klopt het dat de Munsterabdij te Roermond (van zeker eerdergenoemd jaartal 1223) tot 1771 (verkoop aan Van Moorsel e.a.) in het bezit was van het gebied Hugten onder Maarheeze. Ook komt het genoemde jaartal overeen met de periode van de in de tekst genoemde (vijftiende) abdis van die abdij, Wilhelmina van Kessel. En uit de gegevens rond de bouw van de toren in 1772 weten we dat het juist is, dat er voorheen een afzonderlijk luidhuis bestond in Maarheeze, zoals ook de akte stelt. Maar het beste bewijs dat het jaartal 1479 voor (de aanvang van) de bouw van de kerk te Maarheeze kan kloppen is in het dorp zelf te vinden. Het oudste monument van Maarheeze, op haar oude dag nog regelmatig actief, roept ons vanuit de kerktoeren toe:

maria is minen naem
myn gheluyt sy gode bequaem
ic ben goet ende wael gheraect
gobbel moer heeft my ghemaect
int jaer ons heren m cccc lxxix

In 1979 werd het feit gevierd, dat de Mariaklok, oudste monument van Maarheeze, 500 jaar oud was (collectie J. Biemans, 's-Hertogenbosch).

De Maarheezer Mariaklok, gegoten door de stamvader Gobelinus van de Bossche klokkengietersfamilie Moer, dateert uit het jaar 1479 (5). Is het met het oog op bovenstaande tekstoverlevering dan niet aannemelijk te veronderstellen dat deze juist is en de klok is gegoten voor het nieuwe luidhuis bij de nieuwe kerk van Maarheeze? Meester Panken, bedankt (6)!

Noten

1. Deze tekst is in oudste vorm enkel overgeleverd in een afschrift in het Cartularium I van de Munsterabdij te Roermond, Regionaal Historisch Centrum Limburg, Archief Munsterabdij Roermond, inv. nr. 1, fol. 41. Zie ook de bijdrage van mijn helaas overleden leermeester in de diplomatie E. Harenberg, 'Een verhullende oorkonde over een scheidsrechterlijke uitspraak te Woudrichem in 1223' in: D.P. Blok [et al.] (red.), *Datum et actum: opstellen aangeboden aan Jaap Kruisheer ter gelegenheid van zijn vijfenzestigste verjaardag* (Amsterdam 1998) 223-230.

2. Zie onder meer F.N. Smits, *Beknopte geschiedenis van Eindhoven* (Eindhoven 1887) deel 1, 86-89 en J. Biemans, 'Een achttiende-eeuwse tekening van de kerktoeren van Maarheeze' in: *Aa-kroniek* 35 (2016), 65-75.
3. [A. van Gils], *Katholiek Meyerysch memorieboek* (.), ('s-Hertogenbosch 1819) 414-415; J.A. Coppens, *Nieuwe beschrijving van het bisdom van 's-Hertogenbosch, naar aanleiding van het Katholijk Meyerysch memorieboek van A. van Gils* (4 delen, 's-Hertogenbosch 1840-1844) band 3, 386-391; L.H.C. Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom 's-Hertogenbosch* (5 delen, Sint-Michielsgestel 1870-1876) deel 5, 1-6; S.H. Winkelmolen, *Budel en Cranendonck voorheen en thans* (Budel z.j. (1961)/1977, H. V par. 4; Wies van Leeuwen, *De verdwenen kerken van Noord-Brabant* (Zwolle 2017) 71.
4. *GESCHIEDENIS VAN NOORDBRABANT door Peter Norbertus Panken te Bergeijk - vernieuwd en gerangschikt 1898* - bezorgd door Johan Biemans 2008, 150, te raadplegen via www.cubra.nl. Zie ook P. Meurkens, *De dagboeken van P.N. Panken 1819-1904. Memorieboek van een Brabantse schoolmeester* (6 delen, Eindhoven 1993-1998), en A. Staals-Jacobi, 'Budel, Maarheeze, Soerendonk en Gastel in de 19e eeuw. De dagboeken van meester P.N. Panken (1819-1904)' in: *Aa-kroniek* 33 (2014) 219-229 en 34 (2015) 3-13.
5. De tekst komt niet voor in de archiefinventarissen van het dorp en de parochie Maarheeze, de Munsterabdij Roermond en de familie Van Moorsel of die betreffende het Huis Hugten te Maarheeze. Zie verder: J. Fruytier, 'Kessel (Wilhelmina van)' in: P.C. Molhuysen en P.J. Blok (red.) *Nieuw Nederlands Biografisch Woordenboek* (10 delen, Leiden 1911-1937), Deel 4, 831-832; E. van Loon-van de Moosdijk, *Goet ende wael gheraect. Versieringsmotieven op luiden speelklokken uit Middeleeuwen en Renaissance in het hertogdom Brabant (1300 tot 1559)* (Nijmegen, 2004), 399-400 en J. Biemans, A. Staals-Jacobi en J. Verhoeven (red.), *Meer dan een dak boven mensen. Religieus erfgoed van Maarheeze en Soerendonk* (Maarheeze 2008).
6. En natuurlijk niet te vergeten de bezorger van deze waardevolle teksten: Johan H.C. Biemans te Bergeijk, geen familie, maar wel een bevriend medegeschiedvorser en auteur.

→
De kapel van de zusters in Hôtel Saint Joseph/de Cantine in Dorplein, detail van een opname uit ca. 1900 (met dank aan Bart Maes/www.weertisveranderd.nl).

KERKELIJKE GESCHIEDENIS VAN DORPLEIN (III)

De gebouwen en de zusters in Dorplein

door Giel Stollman

Naast de rectoren en de pastoors, die in Dorplein in de loop der tijd werkzaam zijn geweest, zijn er natuurlijk nog meer zaken op kerkelijk gebied het bestuderen waard. Denk hierbij maar eens aan de zusters die vanaf 1899 tot 1987 in Dorplein werkzaam zijn geweest. De diverse gebouwen die gebouwd zijn voor de kerkdiensten en andere kerkelijke zaken. In deze aflevering komen die gebouwen en zusters aan bod. Als eerste zal ik de kapel behandelen die het langste dienst heeft gedaan in Dorplein. Dat was de kapel in Hôtel Saint Joseph, ook wel ‘de Cantine’ genoemd. (1)

De kapel van de Cantine

Zoals ik eerder in deel I van deze reeks heb vermeld, werden de eerste H. Missen in Dorplein van 1893 tot 1896 gehouden in een smalle gang van het kantoorgebouw. (2) Na 1896 werden deze missen gelezen in de afdeling Droogbouw van de Zinkfabriek. Toen in 1898 de Cantine klaar was, kreeg men er een kapel bij in dit gebouw. Deze kapel werd in eerste instantie gebouwd voor de zusters die in de Cantine zouden komen wonen. Maar de inwoners van Dorplein maakten natuurlijk ook graag gebruik van deze nieuwe mogelijkheid. De eerste rector Aimé van Neste woonde al vanaf december 1898 in de Cantine van Dorplein. Toen de kapel klaar was vroeg hij toestemming aan het bisdom om deze in gebruik te mogen nemen. Op 9 februari 1899 vroeg pastoor T. van Bergen van Budel een vergunning aan bij de bisschop en een machtiging om de kapel in te mogen zegenen. Wat in die aanvraag wel opvalt is dat een deel van een zin onderstreept is. Het gaat over het feit dat de zusters nog moesten arriveren in Dorplein:

“Monseigneur.

Daar ik van den Eerwaarde Heer A. van Neste Rector van de Kapel der Zinkfabriek alhier vernomen heb, dat U.D.H. de vergunning om in de Kapel van genoemde inrichting het Allerheiligste te bewaren vermag aan te vragen, ook vóór de Zusters daar zijn, verzoek ik nederig dat U.D.H. mogen behagen daartoe de nodige stappen te doen. Verder is mij verzocht bij gelegenheid den inzegening van de Kapel, ook het tabernakel te zegenen, en naar ik verneem delegatie noodig heb, ben ik zoo vrij deze van U.D.H. allervriendelijks te verzoeken.

Met de meeste hoogachting

T. van Bergen Pastoor

Budel 9 Februari 1899.”

*De kapel van de zusters in Hôtel Saint Joseph/de Cantine in Dorplein, opname uit ca. 1900
(met dank aan Bart Maes/www.weertsisveranderd.nl).*

Op 24 maart 1899 werd deze nieuwe kapel door pastoor T. van Bergen van Budel ingewijd en hij werd bijgestaan door de eerste rector van Dorplein Aimé van Neste. Ook werd, onder grote belangstelling, de eerste H. Mis in deze Cantine-kapel opgedragen. In de krant stond toen het volgende geschreven: *“Eene talrijke menigte heeren en dames woonden deze plechtigheid bij. Eere den heeren Dor, die zoveel voor de geestelijke en stoffelijke belangen hunner werklieden zorgen.”*

Deze kapel in de Cantine werd door de oud-Dorpleiners ‘De kapel van de zusters’ genoemd. Dit omdat in de Cantine de zusters gevestigd waren die van deze kapel natuurlijk drijftig gebruik maakten. Door de week gingen de mensen van Dorplein voortaan naar de H. Mis in deze kapel en ’s zondags naar het lof en de vespers.

Elke ochtend gingen de kinderen van Dorplein eerst naar de H. Mis en ze haalden dan tevens verse melk van de eigen boerderij. Die H. Mis begon om 07.30 uur en duurde ruim een half uur. Buiten de kapel stonden de melkkannen keurig in een rij. Na de H. Mis was het dan rennen naar de winkel van de Cantine, om zo als eerste melk te halen. Immers, de laatste kon wel eens een hele tijd staan wachten voor hij of zij aan de beurt was. Daarna was het snel naar huis en ontbijten, want de

De sacristie van de kapel in de Cantine (Collectie mevr. R. van Deurzen-Bekelaar).

school begon om 09.00 uur. Van mijn misdienaartijd herinner ik me dat in de winter de kapel goed verwarmd werd door de Zinkfabriek. Na 1952, toen de nieuwe kerk in Dorplein in gebruik werd genomen, werd er minder van deze kapel gebruik gemaakt. Bij de verkoop van de Cantine in 1985 kwam er na 86 jaar een einde aan het gebruik van deze kapel. De kapel met sacristie is daarna in zijn geheel ontmanteld. Op dit moment zijn van deze kapel alleen nog de glas-in-lood ramen aan de achterzijde van de Cantine en het torentje op het dak, met een klokje erin, zichtbaar.

De fabriekskapel op de Zinkfabriek

Na de kapel in de retortenfabriek van 1896 tot 1906, werd er op de Zinkfabriek in 1906 een nieuwe voorlopige fabriekskapel in gebruik genomen. Deze kapel lag naast het badhuis van de fabriek en recht tegenover de zinkovens. Het was de enige fabriekskapel in Nederland waar de diensten werden aangekondigd door een fabrieksfluit. De aankondiging ging als volgt: 'Een kwartier voor aanvang een signaal, vijf minuten voor aanvang twee signalen en bij aanvang van de dienst drie signalen met de stoomfluit.' De Zinkfabriek van Dorplein had ook een eigen 'gard' in dienst, die zorgde voor orde en veiligheid in het dorp. In de fabriekskapel had deze gard een aparte stoel, want het was af en toe wel eens nodig om indringend om te kijken als het wat te rumoerig werd in de kapel. Voor de mensen van Dorplein die

De fabriekskapel in zijn verkleinde vorm vanaf 1955. Alleen maar H. Missen om 05.00 en 06.00 uur voor de ovenmannen van de zinkovens (Collectie HistoriekZM, Budel-Dorplein).

naar de H. Mis gingen in deze fabriekskapel was er een speciale ingang met een aparte brug over de fabriekssloot aangelegd. Deze brug is in 1952 gesloopt toen de nieuwe St. Josephkerk in gebruik is genomen. In 1907 was deze fabriekskapel al te klein voor de twee gebruikelijke H. Missen op de zondagen wat voor de bisschop van 's-Hertogenbosch aanleiding was om op 4 juli 1907 toestemming te geven voor een derde mis. De H. Missen waren toen de vroegmissen om 05.00 en 06.00 uur en om 10.00 uur de hoogmis. Hoe de omstandigheden waren in deze fabriekskapel heb ik reeds beschreven in deel II, zie rector Fr. Meuwese van 1926 tot 1936. (3) Toen deze fabriekskapel in 1930 een verbouwing en uitbreiding ondergaan had, was er plaats voor vierhonderd mensen.

De fabriekskapel werd na 1952, bij de ingebruikname van de nieuwe kerk, niet meer gebruikt voor de wekelijkse zondagdiensten voor de inwoners van Dorplein. Na 1952 werden er in de fabriekskapel alleen op zondag twee H. Missen gelezen speciaal voor de ovenmannen. De fabriekskapel is begin 1955 ook verkleind omdat er toen veel minder mensen naar de mis kwamen. Om 05.00 uur was er een mis voor de ovenmannen die om 06.00 uur moesten beginnen en meteen aansluitend om 06.00 uur voor de ovenmannen die uit de nachtploeg kwamen, dit was de zogenaamde 'slaap-mis'. Ik was een aantal jaren in deze fabriekskapel misdienaar bij de mis van 06.00 uur. Om 05.00 uur was in mijn tijd Tinus Verstappen de misdienaar. Hij was als opzichter werkzaam op de zinkovens en moest dan toch al op de Zinkfabriek zijn. Als

Op zondag 17 juni 1951, tijdens
het pontificaat van Z.M. Paus
pius xii, terwijl monsignieur
W. mutsoerts het bisdom van
silvertogenbosch bestuurt en
de zeer eerw. heer w. thijssen
rector is van dorplein, werd
deze steen door de hoogeerw.
heer c. f. berkelmans, deken van
heete, op plechtige wijze gelegd
als hoeksteen van de kerk, ge-
sticht door de kempische zink-
mootschoppy verleggen woordko
door de weledele geboren heren
A. dor, A. sepulchre, n. delmoise,
f. dor, en gebouwd door de aan-
nemer A. j. nober onder leiding
van de architect n. h. pontzen,
woordeen werk wordt vol-
tooid dat is begonnen door de
velede geb. heren L. en E. dor
tot meerder eer en glorie van
+ GOD +

C. Berkelmans
frans dor
W. Thijssen Rector
André Dor
F. Dor

Het document bij de eerste steen van de nieuwe St. Josephkerk op zondag 17 juni 1951 ondertekend door Deken C. Berkelmans, rector W. Thijssen, directeur KZM André Dor en directeur KZM Frans Dor (Collectie archief St. Josephkerk).

Ingang van de fabriekskapel op de Zinkfabriek vlak vóór de sloop in 1973 (Collectie HistorieKZM, Budel-Dorplein).

ik bij de mis van 06.00 uur na de preek met de schaal rondging dan sliepen de meeste vermoeide ovenmannen van de nachtdienst. Zo kwam men aan de naam 'slaap-mis'. Dus het was bepaald geen vetpot daar met die schaal in die mis van 06.00 uur. Mijn jongere broer heeft later deze taak als misdienaar van mij overgenomen met één verschil: wanneer hij met de schaal rondging dan werden degenen die sliepen door hem persoonlijk gewoon wakker gemaakt. Professor E. Suylen, die in die tijd de mis opdroeg op de Zinkfabriek, zei dat na mijn vertrek de opbrengst van de schaal met de komst van mijn broer, opvallend omhoog was geschoten. Deze fabriekskapel heeft gefungeerd van 1906 tot 1966. Dus in totaal heeft ze 60 jaar dienst gedaan voor de werknemers van de fabriek en de inwoners van Dorplein. In 1973 is de kapel bij de sloop van de oude zinkfabriek verdwenen.

De St. Josephkerk van Dorplein

In 1912 had Emile Dor reeds opdracht gegeven om een kerk te bouwen zoals de directie van de Zinkfabriek in 1893 aan de Bisschop van 's-Hertogenbosch beloofd had. Toen de Eerste Wereldoorlog uitbrak was het grondwerk voor de nieuwe kerk reeds gedaan en de plek waar de rectorswoning zou komen was afgebakend. Maar de bouw lag stil vanwege die oorlog. Na de oorlog was de economische crisis er de oorzaak van dat het werk aan de kerk niet hervat kon worden. De inwoners van Dorplein noemden in die tijd de bouwput van de nieuwe kerk 'de kerk-koel'. Toen kwam de Tweede Wereldoorlog en waren er weer geen bouwactiviteiten. Nu was er in die tijd één persoon in Dorplein die

Hôtel St. Joseph met ontspanningszaal, tevens eetzaal voor de ouvriers (werklieden) omstreeks 1915 (Collectie HistoriekZM, Budel-Dorplein).

Interieur van de Sint-Josephkerk van Dorplein van 1952 tot 2014 (Collectie Heemkundekring 'De Baronie van Cranendonck, Budel).

Overbrenging van het 'Allerheiligste' op zondag 6 april 1952 met de Dorpleinse verenigingen en inwoners van Dorplein (Collectie Heemkundekring 'De Baronie van Cranendonck', Budel).

vond dat de nieuwe te bouwen kerk te ver van de weg afkwam te liggen en zo niet de juiste plaats kreeg die de kerk van Dorplein verdiende. Die persoon was zuster Josephine die o.a. verantwoordelijk was voor de werkzaamheden in de kapellen van Dorplein. Zij was ook de zuster die geheel Dorplein voorzag van de zo genaamde 'Wonderdadige medaille van Maria'. Die medailles waren er toen in diverse uitvoeringen en iedereen in Dorplein had er wel een of meerdere in zijn bezit. Zuster Josephine heeft toen een van die wonderdadige medailles begraven op de plaats waar zij vond dat de nieuwe kerk van Dorplein moest komen en dat was dicht langs de straat. En wat wilde nu het toeval: op de plaats waar de kerk van Dorplein in eerste instantie zou komen, werden na de oorlog de zes door de Duitse SS omgebrachte oorlogsslachtoffers begraven. Met het gevolg dat de nieuwe te bouwen kerk werd verschoven richting de Hoofdstraat van Dorplein. Zo heeft zuster Josephine toch haar zin gekregen en Dorplein had zijn eigen mirakel: 'Het mirakel van zuster Josephine'.

De aanbesteding van de nieuwe kerk van Dorplein vond plaats op 28 december 1950 op het kantoor van de Zinkfabriek. Zes dagen later ging de eerste schop in de grond en begonnen de grondwerkzaamheden. De kerk werd gebouwd onder leiding van architect N.H. Pontzen uit Tilburg en de aannemer was A.J. Naber. Op Palmzondag

Overbrenging van het 'Allerheiligste' op zondag 6 april 1952 door rector W. Thijssen, assistenten en kerkbestuur van Dorplein (Collectie Heemkundekring 'De Baronie van Cranendonck', Budel).

6 april 1952 om 9 uur werd de nieuwe kerk, die de KZM op haar kosten had laten bouwen, ingezegend en in gebruik genomen. Hierna gingen de priesters en de gelovigen van Dorplein in processie naar de fabriekskapel om 'Ons Heer' op te halen en over te brengen naar de nieuwe Sint-Josephkerk.

Op maandag 1 juni 1953 consacreerde monseigneur W. Mutsaerts van 's-Hertogenbosch deze nieuwe kerk. Het oudste directielid, André Dor, werd opgenomen in de Orde van St. Gregorius de Grote. De nieuwe kerk van Dorplein kreeg de naam Sint-Josephkerk. De kerk kreeg twee torens met in iedere toren een klok die de naam droeg van respectievelijk Lucien en Emile, de twee medeoprichters van de Zinkfabriek. Het rectoraat Dorplein had zijn lang gewenste kerk dan toch nog gekregen. Ook deze nieuwe kerk was eigendom van de KZM net als alle andere gebouwen in Dorplein. Ik ben in deze kerk en ook in de andere kapellen jaren lang misdienaar geweest. In mijn jeugdjaren werden in de Sint-Josephkerk 's zondags drie missen gelezen en om 15.00 uur was er toen het gebruikelijke lof. Door de week was er elke dag een mis om 07.30 uur. De eerste drie rijen links voor in de kerk waren

voor de familie Dor en de eerste rij rechts was voor de zusters van de Cantine. Wat in die tijd ook opviel was dat de leidinggevenden op de Zinkfabriek, de zogenaamde employés, meer vooraan in de kerk zaten dan de ouvriers (arbeiders). Iedereen van Dorplein had min of meer in die tijd een vaste plaats waar je ging zitten of staan. De Sint-Josephkerk van Dorplein heeft 62 jaren dienst gedaan van 1952 tot 2014. Eind 2014 is deze kerk aan de dienst onttrokken door het bisdom. Wat de toekomst voor deze Sint-Josephkerk zal brengen is op dit moment nog niet bekend. Maar hopelijk wordt er voor dit unieke gebouw toch een zinvolle bestemming gevonden.

De zusters van de Heilige Carolus Borromeus

In 1898 kwam Hôtel Saint Joseph, de Cantine, gereed en dat gebouw moest dus operationeel worden gemaakt. De directie van de Zinkfabriek zag de oplossing hiervoor in het inzetten van zusters. Dit had te maken met de veelzijdigheid van deze vrouwen. Hiertoe ging Lucien Dor naar Maastricht naar ‘De Zusters Onder de Bogen’. Deze congregatie werd in 1837 gesticht en aanvankelijk koos men voor het patronage van de Heilige Vincentius a Paulo maar op aandringen van het Vaticaan werd dat in 1856 ingeruild voor het patronage van de Heilige Carolus Borromeus. Deze Heilige Carolus Borromeus was een aartsbisschop van Milaan geweest die veel had gedaan aan de hervorming in de katholieke kerk. De activiteiten van de zusters van de Heilige Carolus Borromeus waren ziekenverpleging, zorg voor wezen en onderwijs. Naast Maastricht had deze congregatie nog moederhuizen in onder andere Trier, Wenen en Nancy. Vanwege de Franse taal koos de directie van de Zinkfabriek voor de zusters uit het Franse Nancy die verbonden waren met het gemeentelijk ziekenhuis aldaar. In april 1899 schreef rector Aimé van Neste aan de bisschop van 's-Hertogenbosch het volgende hierover:

“Monseigneur

Meneer de Directeur is geïnformeerd door de overste van de zusters van de Heilige Carolus dat ze de uitnodiging heeft geaccepteerd om de noodzakelijke diensten te willen komen doen voor de mensen van Dorplein. Na goedkeuring van U komen in juli de eerste zending van 3 Zusters en als de behoefte van diensten toe nemen kan deze worden uitgebreid naar 6 Zusters. Ik heb tegen de overste gezegd dat Zij tot tevredenheid heeft gehandeld, Monseigneur.

Uwe meest nederige gehoorzame dienaar

A. van Neste rector.

Dorplein-Budel 28 April 1899.”

Maar de eerste Franse zusters kwamen niet in juli 1899 zoals rector van Neste aan de bisschop schreef. De generaal Overste kwam met haar Raad uit Nancy eerst naar Dorplein om de zaak te bekijken en afspraken te maken met de directie van de Zinkfabriek. Op 7 augustus 1899 vonden de eerste contractbesprekingen plaats want die Franse zusters wilden wel het een en ander op papier gezet hebben. Dit contract bevatte in totaal een dertiental punten. Het contract begon als volgt:

“Verdrag.

Tussen de Raad van Bestuur van Budel, vertegenwoordigd door haar Directeuren en de Zusters van het gemeentelijk ziekenhuis St. Charles van Nancy vertegenwoordigd door de generaal Overste en haar Raad.

Tussen de twee partijen is overeen gekomen het volgende (...)”

Dan volgt er een dertiental artikelen in dit contract dat volledig opgesteld is in het Frans. Ik zal een aantal van deze artikelen noemen:

“Artikel 1.

De zusters van het ziekenhuis van St. Charles zullen verbonden worden met de fabrieken van Budel, zij zullen verantwoordelijk zijn voor het aantal van vijf zusters. Zij houden toezicht en orde van het huis en de inboedel. Aan een van de zusters zal de inkomende gelden en uitgaven worden toevertrouwd, maar ze zal niet het bedrag ontvangen voor het onderhoud voor haar en de andere metgezellen.

De Franse zusters van de Heilige Carolus Borromeus met de bewaarschoolkinderen van Dorplein in 1917 (Collectie HistoriekZM, Budel-Dorplein).

Artikel 3.

De leiding zal toezicht houden op alles in huis en zal zorgen voor de goede orde. Ze zijn verantwoordelijk voor de huissleutels en er voor zorgen dat de deuren gesloten zijn bij het vallen van de avond.

Artikel 11.

De aalmoezenier of kapelaan van het huis zal gescheiden van de zusters wonen, zal de maaltijden met hen gebruiken en zal geen inspectie uitvoeren op hun gedrag.

Artikel 12.

Wanneer een zuster zal sterven zal ze begraven worden op kosten van het bestuur en er is een plechtige heilige mis voor haar ziele rust en nog twee gewone missen.

Artikel 13.

In het geval van vrijwillige pensionering of vervanging door een andere congregatie zal de directie van de Zinkfabriek de wederpartij op tijd inlichten wanneer het etablissement verlaten moet worden dit zal zijn minimaal vier maanden na kennisgeving.

Opgemaakt in Budel in viervoud voor Monseigneur van 's-Hertogenbosch, de fabrieksadministratie, Generaal Overste, Overste van de Gemeenschap.

*Sr. M. Alexandra Piessard
Sr. M. Alphonsine Malgras
Sr. M. Augusta Stutel
Sr. M. Adeluide Bouf
Sr. M. Sidurissa Bourgain
Lucien Dor*

Budel 7 augustus 1899

Nummer 1924

Gezien en goedgekeurd

's-Hertogenbosch 9 augustus 1899

Monseigneur van de Ven."

Op 22 augustus 1899, dus twee dagen na de tweede Heilige Sacramentsprocessie georganiseerd door rector Aimé van Neste, arriveerden de zusters van de Heilige Carolus Borromeus uit Nancy in Dorplein. In de geschiedenis van Dorplein hebben deze zusters een zeer belangrijke rol gespeeld. Een oude inwonster van Dorplein, die deze Franse zusters nog zelf heeft meegemaakt, vertelde mij het volgende: Moeder Overste, dat was zuster Anna, werd door de mensen van Dorplein 'Eerwaarde Moeder' genoemd. De kinderen noemden haar 'Waarde Moeder' en hadden geen idee

wat dat precies inhield. Zij was de eerste burgeres van Dorplein en had grote invloed op het hele gebeuren in de Cantine. Verder herinnerde ze zich nog soeur Ludgard (keuken), soeur Maria (ziekenzuster), soeur Alfred (bewaarschool), soeur Felix (kapellen), soeur Nicola (winkel) en soeur Madelaine (naaischool). De meisjes die in de beginperiode daar op zaten hadden geen vakantie, alleen met Kerstmis mochten ze naar huis. De betrokkenheid van deze zusters bij de sociale dienstverlening in de gemeenschap van Dorplein was zeer groot. Deze zusters hielden zich bezig met de opvang van de werknemers van de Zinkfabriek. Die werknemers genoten kost en inwoning bij de zusters. Zij bestierden Hôtel Saint Joseph, de winkel, de bakkerij, de wasserij, de strijkerij, de bewaarschool, een soort huishoud- en naaischool voor de meisjes. Zij verzorgden de ernstig zieken, beheerden een EHBO-dienst en legden overledenen af. Ja wat deden die zusters niet in Dorplein. Want ze hielden ook de fabrieks- en cantinekapel gereed voor gebruik. Ze onderhielden en wisten de diverse gewaden die nodig waren in de kerkdiensten. Reeds op 2 oktober 1899 openden de Franse zusters de poort van de bewaarschool in Dorplein voor maar liefst 44 kinderen in de leeftijd van 2,5 tot 7 jaar. Op de lagere school zaten in 1899 al 38 kinderen en ook deze school was toen gevestigd in de Cantine met drie lokalen op de tweede verdieping. Deze lagere school werd niet geleid door de zusters maar door gewone onderwijzers. Ja, ze kregen het druk in Dorplein die Franse zusters want toen op 25 september 1907 de bisschop van Luik, monseigneur Rutten, in Dorplein een bezoek bracht aan rector Aimé van Neste en de zusters waren er buiten moederoverste nog 7 andere zusters aanwezig in de Cantine.

De arbeidsinspectie schreef in 1912: *"Van de op zich genomen taak kwijten deze zusters zich uitstekend, alle kamers en lokalen zien er net en zindelijk uit, terwijl de veelal zeer ruwe arbeiders zich onder hunne leiding geleidelijk aan orde en regelmaat gaan wennen."* Die Franse zusters hielden er wel goed de wind onder daar in Dorplein.

De zusters beheerden ook het café van Hôtel Saint Joseph, dat voor publiek geopend was op 11 juli 1899. Ze stonden vanaf hun komst op 22 augustus 1899 niet zelf achter de tap, daar hadden ze een waard voor in dienst. Een van die waarden uit die begintijd was een van mijn overgrootvaders. Hij was zelf, volgens mijn moeder, de beste klant van dit Cantinecafé en had beter aan de andere kant van het buffet kunnen gaan staan. De

Société Anonyme des Zincs de la Campine,
BUDEL (N. B.)
ON DEMANDE
une jeune fille
 de 25 à 30 ans, pour demoiselle de
 magasin, connaissant le commerce et
 sachant le hollandais et le français.
*Se présenter à la SOEUR SUPÉ-
 RIEURE à Dorplein-Budel.*

Advertentie op 03-02-1900 in de krant. Hierin wordt een dame gevraagd voor in de nieuwe winkel in Hôtel St. Joseph. Ze moet zowel de Nederlandse als de Franse taal beheersen (Collectie Giel Stollman, Budel).

Viering van het 50-jarig jubileum van Gon Driessen. Huishoudelijke hulp bij de zusters in 1950. Foto aan de achterzijde van de Cantine bij de hoofdingang van de zusters. V.l.n.r. zuster Appolien (ziekenzorg), Zuster Josephine (zorg voor kapellen en kerk; de zuster van het "Mirakel van zuster Josephine"), zuster Henrica (keuken), rector H. van Laarhoven van Dorplein, Niek Schallenberg (commies aan het kanaal en verzetsstrijder van Dorplein), Sjang Verheijden (bakker in de Cantine), Gon Driessen (huishoudelijke hulp bij de zusters), Ernst Hoyer (employé op de Zinkfabriek), meester Jansen (schoolhoofd in Dorplein), zuster Veronica (bewaarschool), moederoverste Julianne, zuster Celesta (naaischool) (Collectie Heemkundekring 'De Baronie van Cranendonck', Budel).

directie kreeg ook wel eens klachten over de borrels die de zusters lieten schenken. Die zouden soms te slap zijn. Het bleek dat de zusters de borrels van klanten, van wie ze dachten dat ze al te diep in het glaasje hadden gekeken, lieten verdunnen met water.

De winkel met daar achter de bakkerij van de Cantine werd in die beginperiode beheerd door de Franse non soeur Nicolas. Deze zuster was groot en dik en het was, volgens mijn moeder en andere oude mensen van Dorplein die ik gesproken heb, geen al te prettige zuster. Mijn moeder zei tegen me: "Het was een kreng van een mens". Ze had op iedereen aanmerkingen en was moeilijk in de omgang behalve voor de boekhouder van de winkel. Het verhaal gaat dat deze soeur Nicolas een nogal wat opvallende interesse had voor deze mannelijke boekhouder van haar winkel. De Franse zusters verbleven 33 jaar in Dorplein en hun vertrek in oktober 1932 had te maken met de hoge leeftijd die de zusters inmiddels hadden bereikt. Ze waren 33 jaar in Dorplein werkzaam geweest en rector Meuwese sprak bij hun vertrek welgemeende woorden van dank.

De Kapel van de zusters in de Cantine in Dorplein met een zuster van de Dochters der Liefde van de Heilige Vincentius a Paulo met de befaamde grote kappen. Als prentbriefkaart uitgegeven in 1948 (Collectie HistoriekZM, Budel-Dorplein /JD).

De zusters van de Dochters der Liefde van de Heilige Vincentius a Paulo

De directie van de Zinkfabriek kon de opengevallen plaatsen spoedig door andere zusters laten invullen. Op 28 november 1932 kwamen de zusters van de Dochters der Liefde van de Heilige Vincentius a Paulo uit Nuth (L.) naar Dorplein. Ze waren beter bekend als de zusters met de karakteristieke ‘vliegkappen’ die ze hebben gedragen tot 1964. De eerste vijf pioniers in 1932 van deze zusters waren: moederoverste zuster Buys, zuster Gerarda, zuster Imekla, zuster Gertruda en zuster Josephine. Deze laatste zuster Josephine is het langst in Dorplein gebleven en was ook zeer bekend en geliefd in de Dorpleinse gemeenschap. Zij was ook de zuster die er voor zorgde dat de Sint-Josephkerk langs de Hoofdweg kwam te liggen via ‘Het mirakel van zuster Josephine’. De vijf nieuwe zusters namen in eerste instantie de hele dienstverlening die ondergebracht was in de Cantine over van hun Franse voorgangers. Maar in de loop van de tijd kwam hier wel wat verandering in. Diverse taken werden afgestoten, waren uit de tijd of werden door anderen overgenomen. Vanaf 1948 kwam het beheer van het gebouw in andermans handen en werden vele verantwoordelijkheden van de zusters overgenomen, dat gold met name voor het Hôtelgedeelte. De zusters bleven natuurlijk wel wonen in de Cantine, want ze beheerden nog steeds de bewaarschool, de naaischool, de wasserij, de strijkerij, de ziekenzorg, de wijkverpleging, het patronaats- en missiewerk en de verzorging van de twee kapellen en later de Sint-Josephkerk. Eén van die zusters had toch een speciale plaats in Dorplein en dat was de eerder genoemde zuster Josephine.

Zij was weliswaar geen moeder-overste maar wel de ‘baas’ van de zusters. Elke zondag na het lof hadden de zusters koffie met vlaai en het stuk vlaai wat dan meestal over bleef, was ‘s maandags voor hun hulp Ria Bekelaar. Maar op een maandag was er geen vlaai meer. Dus vroeg zuster Josephine aan moeder-overste: “Waar is de vlaai voor Ria?” Moeder-overste zei: “Die heb ik opgegeten”. “Nou”, zei zuster Josephine, “dat is je ook wel aan te zien”.

Op 27 november 1982 vierden de laatste zusters hun 50-jarig jubileum in Dorplein. Na de verkoop van de Cantine in 1985 vertrokken de zusters op 22 maart 1987, na bijna 55 jaar, uit Dorplein. Weer was er een hoofdstuk afgesloten. Een ander opmerkelijk figuur bij de zusters was Allegonda Driessen, in Dorplein beter bekend als ‘Gon van de zusters’. Gon werd in 1881 te Budel geboren en kwam als negentien jarig meisje op 14 mei 1900 in dienst als huishoudelijke hulp bij de Franse zusters. Vol moed en zin heeft ze zich 60 jaar lang dienstbaar gemaakt voor de zusters en Cantinebewoners van Dorplein. Gon was zorgzaam van ‘s morgens vroeg tot ‘s avonds laat tot aan haar dood in 1960. Ze beleefde in 1932 ‘t afscheid van de Franse zusters en zag de komst van de zusters met de grote ‘vliegkappen’. Gon droeg nooit de kleding van de zusters en toch was ze een deel van de gemeenschap. Toen ik in 1951 in de Cantine op de bewaarschool zat, zag ik haar dagelijks bij de zusters aan het werk. Gon ligt begraven op het kerkhof van Dorplein tussen de andere zusters. En op haar grafsteen staat geschreven: “Zuster Allegonda Driessen 8-2-1881 - 30-5-1960”.

Tot slot

In mijn laatste deel van ‘Kerkelijke geschiedenis van Dorplein’ zal ik nog schrijven over de vrijwilligers en anderen die bij het kerkelijk gebeuren in Dorplein werkzaam zijn geweest; het kerkhof van Dorplein dat in 1917 in gebruik is genomen: de processies in Dorplein en de overgang in 1963 van een gesloten gemeenschap naar een open gemeenschap. Dit laatste zou een zeer grote impact hebben op de Dorpleinse samenleving.

Noten

1. Mijn bronnen voor dit artikel waren:
 - W.Blom, *100 jaar zinkproductie in Nederland* (1992).
 - S.H. Winkelmolen, *Budel en Cranendonck voorheen en thans* (Budel 1961).
 - Website www.historiekmz.nl
 - Archief Bisdom te ‘s-Hertogenbosch.
 - Archief Heemkundekring ‘De Baronie van Cranendonck’.
 - Werkgroep fotografie van de Heemkundekring ‘De Baronie van Cranendonck’.
 - Informatie van parochie Sint-Joseph Dorplein.
 - Informatie van mevr. Ria van Deurzen-Bekelaar.
 - Informatie van mevr. Gratiana Beunen
 - Informatie familie Looymans-van Leeuwen.Allen hiervoor mijn hartelijke dank.

2. Zie G. Stollman, 'Kerkelijke geschiedenis van Dorplein (I). Geestelijk leven in Dorplein, 1892-1918' in: *Aa-kroniek* 36 (2017) 4 (december), 281-297.
3. Zie G. Stollman, 'Kerkelijke geschiedenis van Dorplein (II). Geestelijk leven in Dorplein, 1918-heden' in: *Aa-kroniek* 37 (2018) 1 (maart), 3-23.

*Freens Chatrou, detail van een foto uit 1923
(collectie familie Chatrou; tenzij anders
vermeld zijn de afbeeldingen afkomstig
uit de collectie van de auteur).*

EEN WANDELING DOOR BUDEL-SCHOOT (V)

door Harrie Jaspers

In deze aflevering wandelen we verder aan dezelfde kant van de Grootschoterweg, na het Vogelsplein, richting spoorweg en beschrijven we het huis en de bewoners van Grootschoterweg 129. Uiteraard gaat mijn dank weer uit naar mijn informanten, ook naar die uit de tachiger jaren, waarvan er reeds veel zijn overleden.

Grootschoterweg 129

Het Chatrouhuis

Na het Vogelsplein komen we bij het tot appartementen verbouwde winkelpand van rijwiel/racespecialist Jo van Seggelen, Grootschoterweg 129. Vroeger woonde hier de familie Chatrou. Van 1951-1960 was hier, links van de gang, het hulppostkantoor van Schoot gevestigd, gerund door de dochters Els en Koos Chatrou. Ze waren, zoals ze dat noemden, stationhoudster der posterijen. Ondanks het grote gezin dat er woonde, zijn er ook nog de bij oude Schotenaren bekende juffrouwen Houwen en Cox in pension geweest (1) en toen zij hier niet meer woonden is de kamer enige tijd verhuurd aan een kapper uit Weert. Vader Chatrou was Laurentius (Freens) Chatrou, geboren op 7-5-1891 te Budel en overleden te Eindhoven (ziekenhuis) op 25-3-1970. Hij was een zoon van Peter Johannes (Pier) Chatrou en Helena Smits en trouwde op 3-1-1922 met Christina (Stina) van Vlierden, geboren 17-6-1897 te Budel en overleden op 4-3-1993 te Weert. Zij was een dochter van Driekske van Vlierden en Mieke Meeuwissen. Freens en Stina hadden een groot gezin. Het was blijkbaar een vruchtbare plaats, want liefst 15 kinderen werden hier geboren, achtereenvolgens:

1. Piet (1922-1970) trouwde met Lie Oude Weernink. Zij woonden in Eindhoven, Swalmen en tenslotte in Helmond.
2. Riet (1925-2010) trouwde met Bèr Tielemans. Zij zijn in Maastricht gaan wonen.
3. Leen (1926) trouwde met Piet Verheijden. Zij zijn in Eindhoven gaan wonen.
4. Harrie (1928-2005) trouwde met Pauline Brumans. Na even in Budel gewoond te hebben zijn zij in Eindhoven gaan wonen.
5. Els (1929-2016). Els trouwde met Toon Evers. Zij hebben in Budel gewoond in de Dorpsstraat.
6. Angél (1930-2012). Zij trouwde met Jan Verkennis van Schoot en ze zijn in Bunde gaan wonen.
7. Tiny (1931) trouwde met buschauffeur Henk Toemen (1930-2013) en zij woont (woonden) in Budel.
8. Bèr (1933) trouwde met Annie Heuyerjans. Zij wonen in Vessem.
9. Koos (1934) trouwde met Gerard van Mierlo. Zij zijn in Veghel terecht gekomen.
10. Annie (1936-1936)
11. Joep (1937-1987). Hij trouwde met Jo Willems en ze zijn in Helden-Panningen gaan wonen.

Rechts het 'Chatrouhuis' in 1958 (collectie familie Chatrou).

12. Gerrit (1938) trouwde met Annie Teeuwen en zij zijn in Someren gaan wonen. Gerrit heeft in 1998 een boek geschreven over de familie en het leven in Budel-Schoot (2).
13. Frans (1939) trouwde met Nellie van Mierlo en zij wonen in Weert.
14. Loek (1941) trouwde met Toos van Himbergen. Zij wonen in Maarheeze. Zij hebben drie kinderen: Annelie, Stephanie en Esther Chatrou, die in ons heemgebied zijn opgegroeid.
15. Cor (1944) trouwde met Ans Davits van Schoot. Beiden hebben in Budel-Schoot voor de klas gestaan. Cor is ook dirigent geweest van het kerkkoor en is de enige van de familie Chatrou die op Schoot is blijven wonen. Zij hebben twee kinderen: Inge en Rob.

De familie Chatrou komt al vier generaties voor op Schoot. De stamvader op Schoot, Philip Chatrou, was afkomstig van Gerdingen (Bree). Zijn achternaam werd ook geschreven als Sjastrow (zie een van de volgende afleveringen). Het is een beetje een Frans aandoende naam en de oudere mensen van Schoot hadden het altijd over die van "Citroen". De ouders van Freens en Stina woonden ook op Schoot, slechts enkele huizen verder richting station, zodat het praktisch buurjongen en -meisje van elkaar waren. Freens werkte als arbeider/ telegrafist bij de Spoorwegen. Hun huis met mansardedak is gebouwd in 1922 op grond van Driekske van Vlierden, vader van Stina. Achter het huis bevond zich de groentetuin met enige fruitbomen, zoals toentertijd bij alle huizen het geval was. Daarnaast hadden zij ook een groentetuintje bij het station.

Freens en Stina Chatrou-van Vlierden met hun oudste kind Piet. Foto uit 1923 (collectie familie Chatrou).

Freens en Stina Chatrou-van Vlierden met alle kinderen (collectie familie Chatrou).

Het winkelpand in 1981, nog met benzinepomp en potten en pannen in de etalage.

Thuis hadden ze natuurlijk nog geen bad of douche, maar Freens had een vergunning om met zijn gezin gebruik te maken van het fabrieksbad van de Zinkfabriek in Dorplein. Vroeger wist men nog niet voor de geboorte van een kind of het een jongen of een meisje was. Toen de jongste geboren werd en het een jongetje bleek te zijn (Cor), liepen de jongens in polonaise door de tuin en zongen: “Wij hebben de overhand (acht jongens, zeven meisjes)!” Wat opvalt is dat alle acht jongens hebben kunnen studeren, wat toch wel opmerkelijk is, gezien het tijdsbeeld van die jaren. Links van hun huis lag het voetbalveld van Schoot, waar de jongens van Chatrou vaak aan het voetballen waren. Dat kon alleen als het niet gezien werd door Sjaak van Dooren want dan werden ze daarvan weg gejaagd. Zoon Loek was de beste voetballer van het stel. Hij heeft als semi-prof gespeeld bij respectievelijk PSV, Roda en Helmond-Sport om uiteindelijk speler-trainer te worden in zijn woonplaats Maarheeze. De familie Chatrou is ook een muzikale familie, wat vooral tot uiting kwam bij de vele feestjes en uitstapjes van de familie. In 1973 deden ze mee aan het NCRV-tv programma ‘Met liedjes het land in’ gepresenteerd door Ted de Braak. Ze kwamen in de finale, die werd gewonnen. Een heel bijzondere ervaring voor de familie.

Nadat de kinderen het huis uit waren, werd het huis verkocht en gingen Freens en Stina wonen in een van de nieuw gebouwde woningen op het Vogelsplein. Freens overleed in 1970. Stina heeft haar laatste jaren doorgebracht in het bejaardenhuis in Budel tot ze in 1993 is overleden.

De fietsenwinkel van Jo van Seggelen in 1995 (collectie J. van Seggelen).

Fietsenwinkel Jo van Seggelen

In 1965 kocht Jo van Seggelen (geboren 1941) het huis van de familie Chatrou. Voordien woonde Jo met zijn ouders Jan van Seggelen (1904-1977) en Drika de Laat (1910-1992) in een boerderijtje, hoek Peeldijk-Woutjesdijk, waar Jo begin zestiger jaren begon met zijn fietsen- en bromfietsenhandel en reparatie, waarvoor hij de daartoe benodigde diploma's had gehaald. De eerste fiets werd gekocht door Joep van de Burgt. In 1965/1966 verhuisde Jo met zijn ouders en zijn nering naar het "Chatrouhuis" aan de Grootschoterweg. In de loop der jaren hebben er nogal wat verbouwingen plaats gehad en kwam het winkelpand eruit te zien zoals het er nu aan de buitenkant nog uitziet, maar nu zonder winkelruimte. Aan de rechter achterzijde was de werkplaats. Het werd een voor die tijd moderne fietsenwinkel. Ondertussen trouwde Jo in 1972 met Kaatje van Deurzen (1946) van de overkant van de weg. Zij was degene die het meest in de winkel te vinden was, terwijl Jo de "chef werkplaats" was. De ouders van Jo zijn ook in dit huis op de bovenverdieping blijven wonen tot hun overlijden. Jo was gespecialiseerd in de fietsmerken Batavus, Gazelle en Locomotief. Daarnaast werden er in de winkel ook potten en pannen en andere huishoudelijke- en geschenkartikelen verkocht, maar ook ijzerwaren, zoals nagels/spijkers en aanverwante materialen. Tevens stond er voor het huis een benzinepomp. Met de verkoop van bromfietsen is hij al vrij snel gestopt, want zijn voorliefde lag toch vooral bij de fiets. Jo heeft bijna zijn hele leven aan wielrennen gedaan (zie hieronder), hetgeen tot gevolg had dat hij bekend werd in dat milieu en er zodoende heel wat wielertoeristen bij hem kwamen om een racefiets te kopen of te laten maken. Zo ging alles zijn gangetje en bereikten Jo en Kaatje de pensioenleeftijd. Ze besloten in 2009 te stoppen met de zaak, mede omdat hun enige zoon Johan geen

‘Chef werkplaats’ Jo van Seggelen (collectie J. van Seggelen).

interesse had om de zaak verder te zetten. Jo en Kaatje kochten een huis aan de Grootschoterweg tegenover de kerk, waar vroeger Willem Post heeft gewoond. Na de nodige verbouwingen zijn ze hier in 2011 naar toe verhuisd. Het winkelpand werd verhuurd aan ‘Spierings Zonweringen’ en later heeft er ook een Kringloopwinkel in gezeten. Maar verhuren brengt in veel gevallen trammelant met zich mee, waarop Jo en Kaatje besloten het pand niet meer te verhuren, maar te verbouwen tot appartementen. Het zijn er nu vijf maar het moeten er uiteindelijk acht worden.

Wielrenner Jo van Seggelen

Zoals boven vermeld heeft Jo van Seggelen vele uren op zijn racefiets gezeten en is zelfs een aantal jaren professional geweest. Naast Jo hebben er nog een drietal andere wielrenners van Schoot bij de profs gereden en wel: Jozef Brunenberg (even op Klein-Schoot gewoond), John Bogers en Robbert van de Vin. Jo ging na zijn lagere schooltijd naar de ambachtsschool in Weert, natuurlijk met de fiets. Als ze met een aantal leerlingen van school kwamen, lag er in Dorplein voor de kantine een streep op de weg. Daar werd altijd gesprint en Jo kwam vaak als eerste over de streep, hetgeen zijn liefde voor het wielrennen deed toenemen. Na de ambachtsschool wilde hij aan wielrennen gaan doen en zijn eerste fiets (met één rem) kreeg hij van Sjel de Billie (Beliën), waarmee hij in Hamont aan wedstrijden meedeed. De volgende racefiets was een ‘Locomotief’, afkomstig van Jan Hompes. Om wedstrijden te kunnen rijden

Jo winnaar in Geulle. Links verzorger Lei Sengers en rechts vader Jan van Seggelen (collectie J. van Seggelen).

moest je aangesloten zijn bij een club en dat werd 'De Zwaluw' in Someren. Het eerste jaar reed hij bij de junioren in NWB verband, dat vooral actief was in het Limburgse. Na het eerste jaar stapte hij over naar de senioren (drie jaar) en boekte in die jaren al goede uitslagen. Daarna stapte hij over naar 'Toer- en Wielerclub Maastricht', die aangesloten was bij de KNWU en ging rijden bij de amateurs. Hij reed vanaf toen ook al de nodige koersen in het buitenland, zoals de 'Ronde van België', waar hij zelfs een aantal dagen de leiderstrui droeg. Hij reed veel goede uitslagen, hetgeen ook bij de professionele ploegen niet onopgemerkt bleef. Uiteindelijk kwam hij in 1967 terecht bij de profploeg van 'Willem II-Gazelle' met Ton Vissers als ploegleider. Hij tekende samen met

Jo van Seggelen komt juichend als eerste over de streep in Ubachsberg (collectie J. van Seggelen).

Jo in actie in Zwitserland (collectie J. van Seggelen).

Harm Ottenbros het contract. Harm werd in 1969 wereldkampioen in Zolder, in België. Bij deze ploeg reden ook andere bekende wielrenners zoals Rik van Looy en Peter Post. In zijn profjaren reed Jo de nodige klassiekers, o.a. 'De Amstel Goldrace' en ook kleinere rondes zoals de Ronde van Zwitserland en Engeland. In zijn profcarrière behaalde hij, naast de nodige ereplaatsen, één overwinning en wel in Roermond. Achteraf, zegt hij, waren de profjaren niet de mooiste jaren van zijn wieleren. De ploeg werd teveel opgehangen aan de kopmannen. Bovendien moest thuis de zaak ook verder gaan en werden er knechten ingezet om aan de vraag naar reparaties aan fietsen te kunnen voldoen.

Uiteindelijk besloot Jo in 1969 te stoppen met zijn profcarrière. In al die jaren dat Jo als wielrenner actief was, had hij alles over voor zijn sport en leefde hij als een monnik. Hierna bleef de fiets een jaar op stal. Doch het bloed kruipt waar het niet gaan kan en Jo begon weer met fietsen. Hij sloot zich weer aan bij de KNWU en kon zodoende meedoen aan de Wereldkampioenschappen in Sankt Johann in Tirol, Oostenrijk. Liefst 25 jaar heeft hij daar meegedaan in de diverse leeftijd-categorieën. Hij haalde er vele ereplaatsen waaronder drie eerste en drie tweede plaatsen. Eenmaal is hij gehuldigd voor zijn Wereldkampioenschap. Hij kreeg een triomftocht door Schoot en een receptie in het gemeenschapshuis aangeboden. Een geweldige ervaring. Jo heeft achter het huis, waarin hij nu woont, een werkplaats voor zijn eigen racefietsen. Daarin bevindt zich ook een prijzenwand met de talloze bekens en de

Met vrouw Kaatje en zoon Johan wordt Jo in triomf door Schoot gereden na wereldkampioen te zijn geworden bij de veteranen in Sankt Johann (collectie J. van Seggelen).

vele andersoortige prijzen die hij in zijn loopbaan heeft gewonnen. Werkelijk een prachtige wand. Vanaf 2005 heeft hij niet meer deelgenomen. Dat wil niet zeggen dat hij zijn racefiets aan de wilgen heeft gehangen. Nog enkele dagen per week zie je hem op zijn racefiets, samen met zijn maatje Dré van Mierlo uit Soerendonk.

Noten

1. Zie: H. Jaspers, De sollicitatie van Agnes Cox in Budel-Schoot in: *Aa-kroniek* 6 (1987) nr. 1, blz. 2-6 en H. Jaspers, Herinneringen van Jes Cox aan Budel-Schoot rond 1923 in: *Aa-kroniek* 6 (1987) nr. 3, 155-158.
2. Gerrit Chatrou: *“dae hôes op nummer verrenvertig..”* 1998.

→
*Adriaan Umans, 2018 (foto: R. Vos, Budel;
 tenzij anders vermeld zijn alle afbeeldingen
 afkomstig uit de collectie van de auteur).*

ADRIAAN UMANS: “UT WAS UNNE SCHONE TIED HI OP DEN TOOM”

door René Vos

Het is dinsdag 27 februari 2018. Ik heb een ontmoeting op de Toom in Budel met Adriaan Umans (1926) woonachtig in Valkenswaard maar een geboren en getogen Budelnaar. Adriaan Umans (in Budel gewoon Joan Umans) is inmiddels 92 jaar en heeft een scherp geheugen. Hij heeft een schat aan vertellingen die hij graag wil delen met mij en de lezers van de Aa-kroniek. In dit artikel gaan we in op de familie Umans-Huijbens aan de Toom in Budel, de jeugdjaren, de Tweede Wereldoorlog en de crash op de Toom maar bovenal het smokkelen. Het smokkelen met smaakmakende vertellingen van fluitende kogels om zijn oren en een in aller haast opgezochte schuilplek in de bedstee van de buurvrouw.

Gehucht Toom

De Toom was een gehuchtje van 13 boerderijen in het westen van Budel, langs de oude Hamontse Straat, nu Cranendoncklaan en deels ook de Asbroekweg en Grensweg. De Toom had aan de westkant tegen de Kattekuilbeek een vrij groot open akkergebied dat met een steilrand van het eigenlijke beekdal gescheiden was. Het is nog altijd een landelijke omgeving. De ligging aan de samenvloeiing van de Kattekuilbeek en de Erbbeek (nu de Aa) en oude akkerbodems is nog herkenbaar. Het vermelden waard is de situatie bij de T-splitsing van Cranendoncklaan en Grensweg met een tussen de bomen liggende brand- of drenkkuil en een tweetal woonhuizen van voormalig wethouder van Oyen uit 1870, tegenwoordig de nummers 45 en 47. De naam ‘de Toom’ was vroeger in de volksmond de aanduiding voor visrijke grond vanwege de vele vennen en stroompjes in dat gebied.

De familie Umans verteld door Adriaan (Joan) Umans

De eerste beschrijving over de familie Umans in akten dateert van rond 1500 vertelt Joan. Hier vertakt de familie zich naar België, Amsterdam en Budel. “Onze familie had een moeilijke samenstelling”, zegt Joan. “Dat wil zeggen de generatie van mijn opa en oma en mijn ooms en tantes. Mijn opa, Janus (Adrianus) Umans, was

De ligging van de Toom in Budel aan de grens met België, met links de Kattekuilbeek en Erbbeek (foutief gespeld), kaart begin 20ste eeuw.

Vader Joseph Umans en moeder Elisabeth Umans-Huijbens (collectie A. Umans, Valkenswaard).

namelijk drie keer getrouwd. Zijn eerste vrouw, Mieke Lammers huwt hij in 1869. Zij overlijdt in 1876. Zijn tweede vrouw is Hanneke Neeskens, hij huwt haar in 1877. Maar ook zij overleed al snel, in 1881. Hierna huwt hij zijn derde vrouw Trui Dirks in 1882. Uit al deze huwelijken worden samen tien kinderen geboren. Een daarvan was mijn vader Joseph Umans, geboren op 24-12-1884. Van deze tien kinderen overlijden er vijf vroegtijdig. In die tijd was dit 'normaal' door ziektes en gebrek aan medische zorg. Mijn vader en moeder Joseph en Elisabeth Umans-Huijbens bleven na hun huwelijk in 1920 in het ouderlijk huis van mijn opa en oma op 'de Toom' wonen. Mijn vaders oudere broer Peerke trouwde in 1901 met Johanna Kooken en bleef ook, met uiteindelijk acht kinderen, in het ouderlijk huis wonen op de Toom. In 1919 verhuisde Peerke, met het gehele gezin, naar een boerderij aan het Heesakker in Budel. Alleen oom Frans bleef bij ons op de Toom inwonen tot zijn overlijden in 1948.

Boerderij Umans-Huijbens op een schilderij anno 1900.

De 1e klas van de jongensschool telde 52 kinderen (collectie A. Umans, Valkenswaard).

Dit huis staat na enkele verbouwingen nog steeds op de Toom nr. 22. Het wordt bewoond door mijn zus Drika Stevens-Umans. Mijn vader en moeder, Joseph Umans en Elisabeth Umans-Huijbens, kregen acht kinderen. De gezinssamenstelling was als volgt:

Vader Joseph Umans	* 24-12-1884	† 29-10-1970 te Budel
Moeder Elisabeth Huijbens	* 05-05-1893	† 26-01-1980 te Budel

Kinderen		
Maria Geertrude (Truus)	* 29-10-1921,	† 27-09-2016 te Eindhoven
Maria Adriana (Riet),	* 14-10-1922	
Adrianus (Joan)	* 17-01-1926, onze zegsman	
Petrus Johannes (Pier)	* 07-08-1927	
Catharina (Toos)	* 22-10-1930	
Franciscus Johannes (Frans)	* 01-02-1933	† 13-09-1997 te Soerendonk
Hendrika (Drika)	* 30-12-1934	
Theresia Josephina Geertruda Gommarius (Trees)	* 09-11-1937	

Opgroeien op 'de Toom'

Op de Toom groeide ik op. Dat was toen nog allemaal erg landelijk; een paar boerderijen en veel zand- en assenwegen van de ertsen van de zinkfabriek. Die wegen waren zo slecht dat ik vaak dacht, als er iemand van de familie overleden was en we te voet de lijkbaar volgden, de overledene ondersteboven in de kist moest liggen.

Bij ons tegenover woonden de families Meurkens en Jaspers. Naast ons de families Beliën en Konings en even verderop de familie Vlassak. Aan de andere kant op 'De Driebok' de families Bogers, Genevasen, Vermeulen en Tielemans. Ik groeide op als oudste zoon van de familie; dat had zo zijn voor- en nadelen. Er moest als kind altijd wel gewerkt worden op de boerderij. Net als bij alle andere boeren was het 'ginne vetpot' maar de boerderij leverde genoeg op om ons goed te onderhouden.

Als kind van een jaar of zes ging ik eerst naar de nonnenschool in het dorp. Dat was niet net zoals nu dat je met een rugzak voor de school in een grote wagen wordt afgezet. Nee wij liepen met 'unne pungel' op de rug op klompen vanaf de Toom naar school. Dit zowel in de zomer als in de winter, door weer en wind. Men vond de catechismus leren erg belangrijk maar als kind verzon je er van alles tussendoor om het aantrekkelijk te houden zoals: Waartoe zijt Gij op aarde?, Wij antwoorden dan: "Om aardappelen te rapen en op te eten". Na de nonnenschool, ik was toen acht jaar, ging ik naar de jongensschool. Ik kwam in de eerste klas bij juffrouw Van Rooij. Zij had verkering met meester Ras met wie ze later ook is getrouwd. Zij was een lieve juffrouw. We zaten in de klas met 52 kinderen (zie foto). Als ik nu kijk, anno 2018, zijn er nog maar twee andere klasgenoten in leven: Dries Claassen en Dries van Kessel. Ik was veertien jaar toen ik van school afkwam en kon gaan werken op de boerderij. Niet veel later brak de Tweede Wereldoorlog uit.

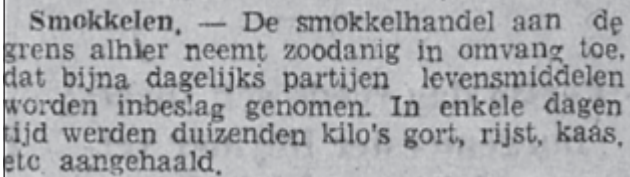
Tweede Wereldoorlog

Ik was 14 jaar toen de oorlog uitbrak. We hoorden op 10 mei 1940 de vliegtuigen in de lucht en iets later hoorden we dat de Duitsers in Budel waren. De eerste oorlogsjaren merkte je er weinig van totdat de grens strenger werd beveiligd. De grens lag maar een paar honderd meter van ons huis af dus dat merkten we wel degelijk. Vooral oudere Duitse soldaten werden voor de grensbewaking ingezet. Deze mannen hadden vaak al gevochten in de Eerste Wereldoorlog en aan het oostfront en zij hadden het niet zo op Adolf Hitler. Ik zal zo'n verhaal van een jongere grenswacht nooit vergeten. Hij vertelde dat hij al enkele jaren in het leger zat en dat zijn vader en drie broers al waren gesneuveld. Hij zag weinig heil in een overwinning van Duitsland, zeker nu het grote Rusland zich met de strijd tegen Duitsland had gemoeid. "Deutschland Kaputt", riep hij dan. Later zijn er in Soerendonk vier verongelukt. Volgens mij was hij een van de slachtoffers.

Foto van Adriaan (Joan) Umans bij restanten van het neergestorte vliegtuig, genomen op de grens vanuit de Belgische zijde, mei 1944 (collectie A. Umans, Valkenswaard).

In de nacht van 27 op 28 mei 1944 hoorden we een bombardement in de verte. De deuren en ramen trilden en samen met mijn broer Pier ging ik naar buiten om te kijken. Honderden

Smokkelen. — De smokkelhandel aan de grens alhier neemt zoodanig in omvang toe, dat bijna dagelijks partijen levensmiddelen worden inbeslag genomen. In enkele dagen tijd werden duizenden kilo's gort, rijst, kaas, etc aangehaald.

Ook na de oorlog haalde het smokkelen regelmatig de krant.

vliegtuigen kwamen over, maar in de verte zagen we ook een vliegtuig brandend aankomen dat was aangeschoten boven Hamont. Het vloog zo laag dat we op de grond gingen liggen. We dachten dat het vliegtuig op ons huis zou neerkomen. De piloot maakte echter een draai boven 'De Driebok'. Ik denk dat de piloot (auteur: F/ Sgt Howard Menzies uit Canada) daardoor Budel heeft gered. Had die piloot niet alles op alles gezet en was hij doorgevlogen, dan was hij recht op het dorp afgevlogen met alle gevolgen van dien. Het vliegtuig maakte de draai en crashte uiteindelijk bij 'De brug' over de Aa op het Asbroek. De Duitsers waren er snel bij dus wij mochten van mijn vader niet gaan kijken.

Daags erop, het was toen Eerste Pinksterdag, ben ik wel gaan kijken. Vanuit de Belgische kant is er nog een foto van me gemaakt bij één van de motoren en propellers (zie foto). Bij de onthulling van het Toom Crash Monument was ik graag aanwezig geweest, maar op een of andere manier konden we er niet door. Later ben ik er met de familie geweest om het te bekijken. Een mooi initiatief op een mooie plaats op de Toom.

Het smokkelen

Ik begon pas echt met smokkelen na de oorlog. Dit omdat het aan de grens te gevaarlijk was. Zo waren er smokkelaars die vanuit Mechelen (België) de grens overgingen. Op een dag zag een Duitse grenswacht een smokkelaar de grens passeren. Dit was ongeveer ter hoogte van waar nu het monument staat. Hij werd aangeroepen door de Duitser en liep nog een honderd meter door. De Duitser zwaaide zijn geweer van zijn schouder en legde aan. Zonder pardon schoot hij de smokkelaar, die wat eieren bij zich had, dood.

Ik begon met het smokkelen van eieren van Nederland naar België. We verzamelden dan zoveel mogelijk eieren. We kochten die op tot in Sterksel toe. Onder onze jack verstopten we dan zo'n dertig eieren. Als we die weggebracht hadden, kwamen we thuis met 2,50 gulden. Dat was veel geld zei ons moeder dan; dat was het ook in die tijd. Dat eieren wegbrengen kreeg een steeds grotere omvang. Een keer wilden we 1300 eieren de grens overbrengen. We loerden op de commiezen die in het grensgebied aanwezig waren. Ze hadden hoezen om hun schoenen zodat we hun sporen niet konden zien. Onze voorposten passeerden een heg die richting de grens liep. Wat we niet wisten was dat daarachter de commiezen lagen. Plots riep er een "Halt!, rijksambtenaren". Ik probeerde nog weg te komen maar een voor mij bekende Nederlandse commies "lapte me pootje". De anderen sloegen op de vlucht. Hij

Een commies achtervolgt smokkelaars die illegaal met een pak op de rug proberen de grens over te steken.

vroeg aan mij wie die anderen waren. Ik wist dat natuurlijk niet. Ik moest mijn eieren inleveren en mocht weer gaan. Die commiezen waren gelegeerd aan de Nederlandse kant van de grens. Wij kenden hen en zij kenden ons. Het was een soort van sport om op ons te jagen. Ook schoten ze wel eens op ons dan vlogen de kogels fluitend over ons heen. We hadden echter nooit de indruk dat ze gericht schoten, het was meer om ons wat angst aan te jagen en te laten zien dat zij de baas waren.

Daarna stapten we over op het smokkelen van boter. Dat moest je niet onderschatten. Met een vracht van zo'n 15 kg tot 20 kg op onze rug sjouwden we die de grens over. Dit wel ooit twee keer per nacht. Zo ook op een bitter koude winternacht. De commiezen zaten al achter ons aan toen Jaak Guns en ik bleven haken en beide kopje onder in het water terecht kwamen. De commiezen schenen met hun zaklantaarns maar ze zagen ons niet. We waren 'zeik nat' en het was erg koud. We waren tenminste de grens over en het gevaar was geweken. Er werden gauw droge kleren aangetrokken en weer terug naar huis. Nee, in die jaren waren we niet kapot te krijgen.

Hierna zijn we overgestapt op sigaretten smokkelen. Dat gebeurde met name overdag. We gingen die ophalen bij Mieke Eeven in het centrum van Hamont. We vervoerden die dan, voor op de fiets, naar Eindhoven of ergens in Limburg. We hadden later zelfs een jerrycan met een dubbele bodem waar de sigaretten in zaten. Ja dat was echt een spannende en avontuurlijke tijd.

Toen brak de tijd aan dat we overgingen op het smokkelen van textiel. Dat was ook de tijd dat het van 'bijverdiensten' over ging naar een harde markt met hardere

Op de Norton 500 CC: Adriaan Umans, Don Aarts, rechts onbekend (collectie A. Umans, Valkenswaard).

jongens uit Eindhoven en Helmond. We begonnen met nylonkousen naar België te smokkelen. We kwamen daardoor in contact met textielhandelaren. Met deze handelaren spraken we af op dinsdag op de markt in Eindhoven. Ze kwamen uit Epe en Barneveld. We smokkelden uit België met dragers textiel over de grens. Textiel voor kostuums, gordijnen en allerlei andere spullen. De route liep dan via De Toom naar Soerendonk via de Aa naar Leende en zo verder naar Heeze. Eerst deden we dat met dragers. Dat was natuurlijk zwaar werk over al die sloten en vaak door onbegaanbaar gebied om maar niet gezien te worden. We kwamen in contact met drie broers van de familie Van Hoof uit Heeze. Zij waren zogenaamde ‘ketelbikkers’ en woonden vooraan rechts in Villa Erica in Heeze.

Het gesmokkelde textiel werd dan daar in Heeze gebracht en met een vrachtwagen van de familie van Hoof verder getransporteerd naar onze klanten in het noorden. Het werk bleef echter hetzelfde; je moest fysiek en mentaal sterk zijn om de grens over te gaan en met je spullen de vele sloten en barrières te kunnen doorkruisen.

Gepakt, samen met Don Aarts

Samen met Don Aarts smokkelde ik al vele jaren. We waren vrienden (zie foto). Door het verdiende geld reden we op motoren, die er toen in Budel niet veel rondreden. Op een nacht smokkelde ik met Don Aarts handdoeken, per man zo’n 60 stuks. We werden ontdekt door Belgische commiezen en in de buurt waar nu het monument staat was een schuur. We verstopten ons daar voor de commiezen. Het was pikdonker

Bij het Toom Crash monument, september 2017. Adriaan Umans in het midden, Naast hem zijn huidige levenspartner Ricca van Engelen. Voor hem zijn zussen Trees en Drika. Links en rechtsbuiten resp. Iet Vos-Davids en René Vos (auteur).

en ik hield me verborgen achter een paar ‘stroschoften’. Ik hield me stil en ze zagen me niet toen ze binnen kwamen en de schuur doorzochten. Toen ze weg waren slaakte ik een zucht van verlichting maar ze waren snel weer terug. Nu staken ze meer licht aan en al snel vonden ze mij. Ze zochten verder en ontdekten een ladder die net iets uitstak uit ‘de schelft’ (zolder) van die stal. Ze trokken de ladder eruit tot die weer rechtstond. Niet veel later vonden ze Don met zijn handdoeken. We konden alles inleveren en de winst voor die avond was weg.

Verstopt in de bedstee

Op een gegeven moment was de markt zo dat geld smokkelen een attractieve handel was. Dit gebeurde vaak overdag en ik was vanuit België op weg terug naar huis, wetende dat de commiezen me in de gaten hielden. Ik was bijna thuis toen ze me in de gaten kregen. Ik kon geen kant meer op en vroeg aan de overburen van de familie Meurkens of ze me wilden verstoppen. Mevrouw Nelleke Meurkens zei dat dit wel kon en ze verstopte me, in mijn bezweette kleren, in haar bedstee. De commiezen waren al snel bij het huis en ze ondervroegen haar. Zij had natuurlijk niks gezien. Ze bleven het hele gebied afzoeken, echter zonder resultaat. Het was natuurlijk spannend en ik lag daar in die bedstee. Eindelijk kwam het verlossende woord. Ze waren weg en ik kon de straat oversteken en uiteindelijk veilig naar huis. Dat was toen echt op het nippertje. Maar weet je, die commiezen bij ons in de buurt waren eigenlijk nog niet zo slecht. Zoals ik al eerder zei: het was een soort van kat-en-muisspel. Die commiezen kwamen we ook tegen als we op stap gingen in Eindhoven. Dan hadden we de grootste lol samen en was alles koek en ei, Gek hè!

Brand- of drenkkuil langs de Grensweg in Budel in het gehucht bekend als 'De Toom'.

Stoppen met smokkelen

We waren natuurlijk al wat jaren bezig met smokkelen maar wat echt de ommekeer bracht was de verharding in het smokkelen. Zo waren er groepen als de 'Zwarte ruiters', mannen uit Helmond en 'De witte vogel' uit Eindhoven. Allemaal niet te vertrouwen gasten. Het smokkelen veranderde van een kat-en-muisspel in het inrijden, met pantserwagens, op de commiezen met grof geweld. Zij reageerden daarop met blokkades, kraaienpoten en eveneens veel geweld. Nee, 'de sport' was eraf.

Ik trouwde toen ik 30 jaar was met Josefien (Fien) Plessers en we verhuisden naar Hamont. Daar woonden wij aan de Lozenweg en vele jaren later toen we ouder werden in een appartement in Hamont. Mijn vrouw Fien overleed op 4 november 2004. Uit die relatie kende ik Ricca van Engelen al langer. Toen ik ziek werd heeft zij me verzorgd en nu zijn we uiteindelijk ook weer 12 jaar samen, hier in Valkenswaard.

Adriaan zittend tegen de put achter het huis in het midden zijn nichtje Miets Huijbens en rechts zus Riet Umans (collectie A. Umans, Valkenswaard).

De voormalige boerderij van Umans op de Toom anno 2018.

Het bezoek van René Vos heeft me opgeleverd dat ik nu meer weet over wat er zich heeft afgespeeld in die nacht van 27 op 28 mei 1944. Hij vertelde me ook over een overlijden nabij de plaats waar de piloot Howard Menzies werd gevonden. Dit was de dood van de in 1970 op de Toom vermoorde 16-jarige Lenie van Deursen uit Hamont. Hij vertelde me verder over een overlijden in de buurt van de vindplaats van de piloot van een in een handdoek gewikkelde pasgeborene. De nummers in de handdoek, afkomstig uit een fabriek, verwezen uiteindelijk naar de ouders van de baby in Hamont. Je ziet maar weer, zo'n grensgebied was vroeger maar blijft ook heden ten dage interessant.

Tot slot

Ik voel me bevoorrecht om in de Aa-kroniek te staan en wat over de Toom te mogen zeggen. Wij gingen van een oorlog daarna naar vrede en naar de dreiging die we nu vaak voelen. Ik denk wel dat wij als generatie alles hebben meegemaakt van dorpsomroeper tot e-mail. Wat gaat komen zal niet zo revolutionair meer zijn. Elektrische auto's en dataverkeer zullen de mens nog sneller met elkaar verbinden, denk ik.

Ik wil graag afsluiten door te zeggen: Ut was echt unne schone tied hi op den Toom in Buul”.

Adriaan (Joan) Umans

Bronnen:

- L.J.M Umans, Kroniek van de familie Umans (september 1985).
- Wiki Erfgoed.nl.
- De genealogische gegevens zijn afkomstig van de Werkgroep Genealogie van Heemkundekring 'De Baronie van Cranendonck.
- Interview en privéfoto's uit archief Adriaan Umans november 2017 en juni 2018.

K.J.H. (Ken) Nichol op ongeveer 22-jarige leeftijd (deze en de overige afbeeldingen zijn, tenzij anders vermeld, afkomstig van K.J.H. Nichol, collectie W. Ogier, Budel).

DE BEVRIJDING VAN BUDEL IN ZICHT (2)

Reconstructie van een fotoverkenningsvlucht in 1944

door Wim Ogier

Met veel plezier heb ik in een eerder verschenen Aa-kroniek (1) met u kunnen delen wat ik ontdekt had tijdens de reconstructie van een Royal Air Force (RAF) fotoverkenningsvlucht. Die vlucht vond enkele dagen voor de bevrijding van Budel plaats. Destijds schreef ik dat de piloot voor ons altijd onbekend zal blijven. Dit omdat ik geen vluchtgegevens had gevonden van deze missie. Gelukkig is onlangs gebleken dat deze beweringen onjuist zijn. Vanaf het begin van de zoektocht naar gegevens over deze vlucht heeft informatie die zou kunnen leiden naar de identiteit van de piloot mijn speciale aandacht gehad. Op 2 september 2017 vond ik, in The National Archives in Kew (Engeland) (2), waarnaar ik al zolang op zoek was. Graag neem ik u mee op 'reis' langs deze nieuwe ontdekkingen. We gaan daarna ook nog even 'langs' RAF Medmenham, destijds het centrale fotoanalyse-orgaan van de RAF.

Een korte terugblik op het eerder verschenen artikel

Maandagochtend 11 september 1944 stapte op RAF vliegbasis Benson (Engeland) een piloot van 542 Squadron RAF in een Supermarine Spitfire PR (Photo-Reconnaissance) Mark X, XI of XIX. Het vliegtuig had geen wapens aan boord, maar wel extra veel brandstof (986 liter) en twee hele grote camera's (brandpuntafstand 91 cm.). De piloot zou die dag een verkenningsvlucht gaan uitvoeren boven een stukje van het noorden van België en een deel van Noord-Brabant. Hierbij zou ook boven Cranendonck gevlogen worden. Tijdens deze vlucht zou de piloot een behoorlijk deel van ons heemgebied fotograferen. Vanaf ongeveer 8,5 kilometer hoogte is daarbij een prachtige foto van het centrum van Budel gemaakt. Die foto was destijds het startsein voor een reconstructie van deze verkenningsvlucht met het nummer 106G/2786.

Piloot gevonden

Uit de, recent gevonden, informatie blijkt dat het Flight Sergeant K.J.H. (Ken) Nichol was die op maandag 11 september 1944 in de cockpit van een Spitfire Mark XI, met registratie MB788 stapte. Om 9.00 uur Nederlandse tijd vertrok hij voor zijn geheime vlucht over delen van België en Noord-Brabant. De 24-jarige Ken zal die dag om 11 uur 55 Nederlandse tijd weer veilig terugkeren op Benson.

Daarna gebeurt iets dat alle verwachtingen overtreft: Op 25 oktober 2017 vind ik namelijk de naam van de zoon (John Milner) van Ken's oud-collega uit de jaren vijftig van de vorige eeuw. De families Nichol en Milner woonden in het verleden bij elkaar in de buurt en kenden elkaar heel goed. Via de website van de RAF Historical Society (4) lukt het om op 4 november 2017 een bericht naar John te sturen. Op 8 november 2017 krijg ik een reactie daarop van John. Daarbij blijkt dat Ken inmiddels 97 jaar oud is en nog zelfstandig woont in Worsley, Manchester (Engeland).

25 december 1942, lol in Assiniboia, Saskatchewan (Canada), Ken tweede van links.

In vervolcontacten met John blijkt dat hij in 2015 een overzicht heeft opgesteld van Ken's diensttijd bij de RAF. John heeft daarvan een boekwerkje gemaakt waarvan twee exemplaren bestaan. Een exemplaar voor Ken en een voor hemzelf. De titel van dit boekwerkje is: 'A life in Blue'.(3). John besluit om een kopie van 'A life in Blue' naar mij op te sturen. Op 14 november 2017 ontving ik het toegezegde werk, waarin ook te lezen is dat Ken (Kenneth) op 9 juli 1920 geboren werd in Moston, Manchester (Engeland). Verder zijn alle belangrijke stappen in de RAF carrière van Ken, van aanmelding tot afzwaaien, in chronologische volgorde in het werk weergegeven. Ook zijn er alle missies, die Ken tijdens zijn RAF-periode heeft gevlogen, in opgenomen. Deze vluchtinformatie heeft John overgenomen uit Ken's logboek. Als 'toetje' is er nog een aantal foto's van Ken in het betreffende werk geplaatst. Dat betreft voornamelijk foto's van Ken, gemaakt tijdens zijn vliegopleiding in Canada. Ken heeft me, via John, toestemming gegeven om deze schat aan informatie te mogen gebruiken voor lezingen, de Aa-kroniek etc., doch met de uitdrukkelijke mededeling dat 'A life in Blue' niet verder verspreid mag worden. Uiteraard respecteer ik dat. Alle foto's van Ken, die in dit artikel zijn geplaatst, komen uit het werk van John of zijn later naar me opgestuurd door John. Dankzij het boekwerk van John was het onderzoek nu plotseling in een ongelooflijke stroomversnelling terecht gekomen.

Ken's carrière bij de RAF

In deze paragraaf is een korte samenvatting van de carrière van Ken bij de RAF weergegeven. Deze informatie is overgenomen uit 'A life in Blue'. In 1941 meldde Ken

zich aan bij de RAF. Op 6 december 1941 begon hij aan zijn eerste RAF-trainingen. Op 11 juli 1942 ging hij per schip naar Canada waar hij op 15 augustus 1942 startte met zijn basisopleiding op No. 34 Elementary Flying Training School (EFTS). De EFTS was gehuisvest op de Royal Canadian Air Force basis (RCAF) Assiniboia, Saskatchewan (Canada). Ken's vervolgopleiding startte op 10 oktober 1942 op No.41 Service Flying Training School (SFTS) RCAF Weyburn, Saskatchewan (Canada).

In mei 1943 ging Ken, als gekwalificeerd piloot, terug naar Engeland. Via diverse RAF-onderdelen kwam hij vervolgens op 30 juni 1944 terecht bij 542 Squadron RAF. Hij is bij 542 Squadron gebleven tot 31 augustus 1945. Tijdens zijn diensttijd bij 542 Squadron heeft Ken de verkenningsvlucht gevlogen waarover dit artikel gaat. Nadat Ken op 16- en op 19 juli 1945 diplomatieke post naar Berlijn heeft gevlogen, ten behoeve van de Conferentie van Potsdam, wordt hij op 1 september 1945 ingedeeld bij 541 Squadron RAF. Dit Squadron was, net als 542 Squadron, op vliegbasis Benson gestationeerd. Ken zal op 7 juni 1946 gedemobiliseerd worden met 815 vlieguren op zijn conto. Zijn prestaties als PR-piloot (fotoverkenningspiloot) zijn bij zijn afzwaaien gekwalificeerd als 'Above the Average' (bovengemiddeld).

Ken als piloot bij 542 Squadron RAF

In deze paragraaf staan enkele voorvallen opgesomd die Ken meemaakte tijdens zijn periode bij 542 Squadron. De data hiervoor heb ik gevonden in het Line Book van 542 Squadron RAF in The National Archives in Kew (Engeland). Het Line Book begint met een opsomming van piloten die deel uitmaken van 542 Squadron en hun datum van opkomst bij dit Squadron. Verder bevat het gedetailleerde informatie over (bijna) elke operationele missie die gevlogen is. Van de piloot werd namelijk verwacht dat hij direct na elke operationele missie verslag daarvan deed in het Line Book. Bij vergelijking van de data, afkomstig uit Ken's logboek met die uit het Line Book, blijkt dat Ken van zeven operationele missies geen verslag in het Line Book heeft gedaan. Zes van die missies vonden korte tijd na zijn opkomst bij 542 Squadron plaats. Wellicht moest Ken nog wennen aan een aantal procedures.

- 30 juni 1944: Ken wordt ingedeeld bij A-Flight 542 Squadron;
- 5 september 1944: in de buurt van Brest (Frankrijk) belaagd door Flak;
- 11 september 1944: Area Near Eindhoven. Target from 28.000 ft. No trouble. (Dat is de vlucht waar dit artikel over gaat);
- 24 december 1944: achtervolgd door Duits jachtvliegtuig, Messerschmitt Me410;
- 1 januari 1945: belaagd door Flak en achtervolgd door twee USAAF Mustangs (vanaf medio 1944 tot einde 1944 waren alle geallieerde vliegtuigen voorzien van zogenaamde 'invasion stripes' en waren daardoor goed herkenbaar voor elkaar. Waarschijnlijk ging het vanwege het ontbreken van die strepen nu bijna mis);
- 8 februari 1945: vlucht over Brandis, (Duitsland). Ken heeft tijdens deze vlucht de eerste spionagefoto's gemaakt van twee prototypes van de Junkers Ju287, een zware bommenwerper, aangedreven door vier straalmotoren.

Medio 1944, RAF Benson: het aanbrengen van 'invasion stripes' op een Supermarine Spitfire PR Mark XI.

Daarnaast is te lezen dat Ken onderweg vaak problemen ondervond t.g.v. storingen aan de elektrische installatie en ook meermaals te maken kreeg met brandstoftekorten. Slecht zicht kwam ook frequent voor. Bij slecht zicht kon Ken niet goed navigeren. Dat gebeurde immers door de situatie ter plekke te vergelijken met die op kaarten. Ook konden dan niet alle gewenste (of soms zelfs geen) foto's genomen worden. Ken heeft in totaal 55 operationele missies gevlogen bij 542 Squadron (bron: logboek).

Ken's vlucht over Cranendonck op 11 september 1944

Vorbereidingen net voor vertrek:

- MET (Meteorologische Dienst) Benson: voorspellen windrichting- en snelheid;
- Ken: route intekenen op de kaart en daarbij bekende Flak-locaties ontwijken;
- Ken: berekenen opname-tijdsintervallen (up- en downwind);
- Ken: berekenen markeringspunten langs de route;
- Ken: noteren van belangrijke gegevens zoals ETA (Estimated Time of Arrival), de geschatte aankomsttijd.

Ken is nu klaar om zo meteen honderden kilometers in het vijandelijk luchtruim te dringen. Daarbij zal hij het mogelijke gevaar van Flak afweergeschut en jachtvliegtuigen moeten ontwijken.

De geplande vlieghoogte voor deze missie is 30.000 ft. (9,1 km), maar de werkelijke vlieghoogte wordt, tijdens de vlucht, bepaald door de hoogte waarop de uitlaatgassen van de Spitfire condenseren (6). Uiteraard wilde Ken geen spoor achterlaten. Boven Budel vloog hij daarom op een hoogte van 28.000 ft. (8,5 km).

RAF-luchtfoto 3327 van het centrum van Budel, 11 september 1944 (© De auteursrechten en databankenrechten zijn voorbehouden aan het Kadaster, Apeldoorn, 2013 Dotka Data BV).

Het verwijderen van filmcassettes uit een Spitfire Mark XI door de grondploeg.

Tijdens zijn vlucht kon Ken niet zien wat direct onder hem lag. Om te controleren of hij niet afdreef, van de geplande route, zal hij 'zijn' Spitfire regelmatig op haar kant draaien (6). Daarbij kan hij dan telkens even naar beneden kijken. Dat moest dan gebeuren in de korte tijd tussen twee opnamen in. In dit geval was die intervaltijd 4 seconden (berekend uit de data).

Waarschijnlijk heeft Ken, gedurende de hele missie, het 'gejank' van de Duitse radarinstallaties in zijn hoofdtelefoon gehoord (6). Hij zal er de hele vlucht op hopen dat de vijand hem niet zal waarnemen. Gelukkig zal na deze missie van bijna drie uur blijken dat dit is gelukt.

De foto die Ken tijdens deze vlucht maakte van het centrum van Budel is in de Aakroniek van 2013 paginagroot weergegeven. Details van die foto zijn ook in die uitgave te vinden. Vanwege het gewenste overzicht in deze bijdrage, is deze foto nu nogmaals geplaatst. Ik blijf me verbazen over de hoge kwaliteit van deze foto, die op ongeveer 8,5 kilometer hoogte met een grondsnelheid van ca. 420 km/uur is genomen.

De terugkomst van Ken op vliegbasis Benson, 11 september 1944

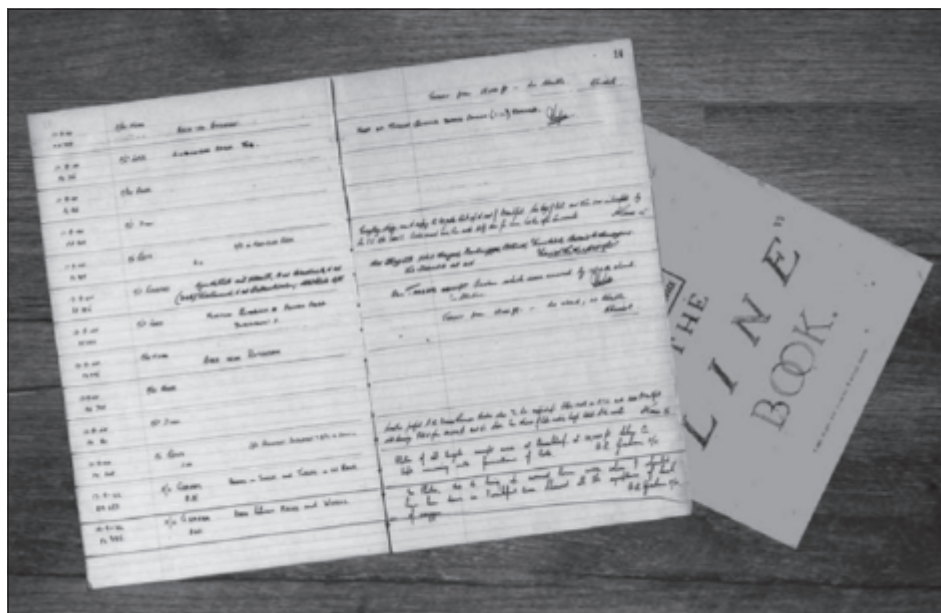
Direct na de landing van Ken op Benson om 11 uur 55 Nederlandse tijd worden de filmcassettes, met daarop de kostbare data, door de grondploeg uit 'zijn' Spitfire verwijderd. Meteen hierna vindt er een debriefing plaats in de Operations Room en vult Ken zijn logboek in. Zodra dat heeft plaatsgevonden vult Ken, het eerder vermelde, Line Book in en dan is het wachten op een volgende opdracht.

Logboek

In het logboek van Ken is, op de bladzijde van september 1944, het volgende over zijn vlucht boven Cranendonck weergegeven:

YEAR 1944	AIRCRAFT		PILOT, OR 1ST PILOT	2ND PILOT, PUPIL OR PASSENGER	DUTY (INCLUDING RESULTS AND REMARKS)
	Type	No.			
MONTH DATE					TOTALS BROUGHT FORWARD
Sept	1. SPITFIRE	SA397	SELF	No 15 OPS.	NOBALLS IN ABBEVILLE AREA.
	3 SPITFIRE	PA941	SELF	No 16 OPS.	NOBALLS IN HESDIN AREA.
	5 SPITFIRE	SR397	SELF	No 17 OPS.	BREST, LORIENT, ST NAZAIRE, CHANNEL IS.
	9 SPITFIRE	SA399	SELF	No 18 OPS.	FRANKFURT, KOBLENZ. ENGINE TROUBLE OVER BRUNELLS - RETURNED TO BASE.
	10 SPITFIRE	PL866	SELF		CAMERA TEST
	10 SPITFIRE	PA945	SELF		AIR TEST
	11 SPITFIRE	MA788	SELF	No 19 OPS.	AREA NEAR EINDHOVEN
	12 SPITFIRE	PL785	SELF		AIR TEST.
	13 SPITFIRE	PL866	SELF	No. 20 OPS.	AREA NEAR ROTTERDAM
	17 SPITFIRE	SR399	SELF	No 21 OPS.	AREA AACHEN - COLOGNE, OSTEND
	19 SPITFIRE	SR399	SELF	No. 22 OPS.	AREA NEAR ROTTERDAM.
SUMMARY FOR SEPTEMBER 1944 AIRCRAFT					
UNIT: BENSON					TYPES
DATE:					4) SPITFIRE
SIGNATURE: Kenneth Shield					TOTALS
GRAND TOTAL [Cols. (1) to (10)]					TOTALS CARRIED FORWARD
471 Hrs. 55 Mins.					

Het logboek van Ken, opengeslagen op september 1944.

Het Line Book van 542 Squadron RAF met op de bovenste regel de vlucht over Cranendonck (collectie W. Ogier, Budel).

Date: 1944 Sept 11; Aircraft: Spitfire MB788; Pilot: Self; Duty: No. 19 OPS Aera Near Eindhoven. (Datum: 11 september 1944; Toestel: Spitfire MB788; Piloot: Zelf; Taak: Operationele missie nr. 19, omgeving Eindhoven)

Verder is in het logboek te zien dat Ken, tot en met de maand september 1944, 471 uur en 55 minuten gevlogen heeft bij de RAF. Ook staat erin genoteerd dat Ken tot en met de maand september 1944 tweeëntwintig operationele missies, bij 542 Squadron, heeft gevlogen. In totaal heeft Ken tijdens die missies 66 uur en 55 minuten achter de stuurknuppel gezeten. Zoals eerder vermeld zal Ken uiteindelijk 55 operationele missies vliegen bij 542 Squadron. Na deze, succesvol verlopen, missie boven Cranendonck heeft Ken er dus nog 33 te gaan!

Line Book

In het Line Book van 542 Squadron is, in het handschrift van Ken, het volgende te lezen: *11-9-44; MB788; F/Sgt Nichol; Area Nr. Eindhoven; Target from 28.000 ft – No trouble; [handtekening van Ken].*

Hieruit blijkt dat Ken de rang Flight Sergeant had op het moment dat hij over Cranendonck vloog in een Spitfire MB788. De vlieghoogte was 28.000 ft (8 1/2 km) en er deden zich geen problemen voor. Dat laatste blijkt, achteraf gezien, niet helemaal waar te zijn. Zoals in de Aa-kroniek van 2013 is te lezen, zijn er tijdens deze vlucht problemen ontstaan met de rechter camera. Ten gevolge daarvan zijn gedurende een

deel van Ken's vlucht foto's gemaakt welke de helft van de normale breedte hebben (dat geldt ook voor de rechter foto's boven Cranendonck). Tijdens het laatste deel van de vlucht heeft deze camera het helaas helemaal begeven. Hiervan heeft Ken, tijdens zijn vlucht, dus niets gemerkt, blijkt nu!

In het Line Book van 542 Squadron RAF is ook te vinden dat Ken tussen 8- en 14 februari 1945 is gepromoveerd naar de rang Warrant Officer.

Records of Events

In de Records of Events For the Month of September 1944 (verslag van gebeurtenissen van de maand september 1944), die ik ook gevonden heb in The National Archives in Kew, is op 11 september bij Ken's vlucht het volgende weergegeven in de kolom 'missie details':

"Object-Job 500 Nijmegen, Bourg Leopold Area (Southern Half). Result- Photographs obtained of all targets" (Doel-taak 500 Omgeving Nijmegen, Leopoldsburg (Zuidelijke helft). Resultaat-foto's verkregen van alle doelen). Missie geslaagd dus!

Dit soort verslagen, die op Squadron-niveau werden uitgetypt, bevatten vaak informatie over missiedoelen. De piloten werden niet altijd op de hoogte gebracht van die doelen. Deze geheime informatie werd hen dan niet verteld om te voorkomen dat die in handen van de vijand terecht zou kunnen komen, in het geval de piloot onverhoopt gevangen werd genomen. De piloot had deze geheime informatie meestal ook niet nodig voor het succesvol laten verlopen van zijn missie. Wat hij niet wist, kon hij ook niet vertellen!

Al jaren had ik een sterk vermoeden dat deze missie uitsluitend bedoeld was als voorbereiding voor het Market Garden offensief. Dit omdat de vlucht enkele dagen voor de start van dit geallieerd offensief plaats vond (het Market Garden offensief startte op 17 september 1944). Maar ook omdat de (huidige) N69 volledig is gefotografeerd van Eindhoven tot aan de Belgische grens (de N69 is de weg die de geallieerden hebben benut tijdens het Market Garden offensief). Het officiële verslag versterkt dat vermoeden omdat ik nu heb gezien dat Ken's missie de helft is van de opdracht om een gebied te verkennen van Leopoldsburg tot Nijmegen.

In de Records of Events For the Month of September 1944 is namelijk te lezen dat Ricky de Paula Lopes, op dezelfde dag dat Ken de zuidelijke helft van taak 500 verkende, over het noordelijke deel van die taak vloog (van Eindhoven tot Nijmegen) Ricky maakte, net als Ken, deel uit van 542 Squadron en vertrok die betreffende maandag om 9 uur 20 Nederlandse tijd vanaf Benson om daar om 12 uur 40 weer veilig terug te keren.

SECRET							
By 31. 542 SQUADRON							
For the Month of SEPTEMBER, 1944							
Date	Altitude Time & Remarks	Case	Duty	Time		Details of Sortie or Flight	Remarks
				Up	Down		
11. 9. 44	11. 00. 00. 11. 00. 00.	2/10. 11. 00. 00. 11. 00. 00.	2/10. 11. 00. 00. 11. 00. 00.	11. 00. 00.	11. 00. 00.	Object - Job 500 Nijmegen, Bourg Leopold Area (Southern Half) 100/2796. Result - Photographs obtained of all targets.	

Records of Events For the Month of September 1944 met Ken's vlucht (collectie W. Ogier, Budel).

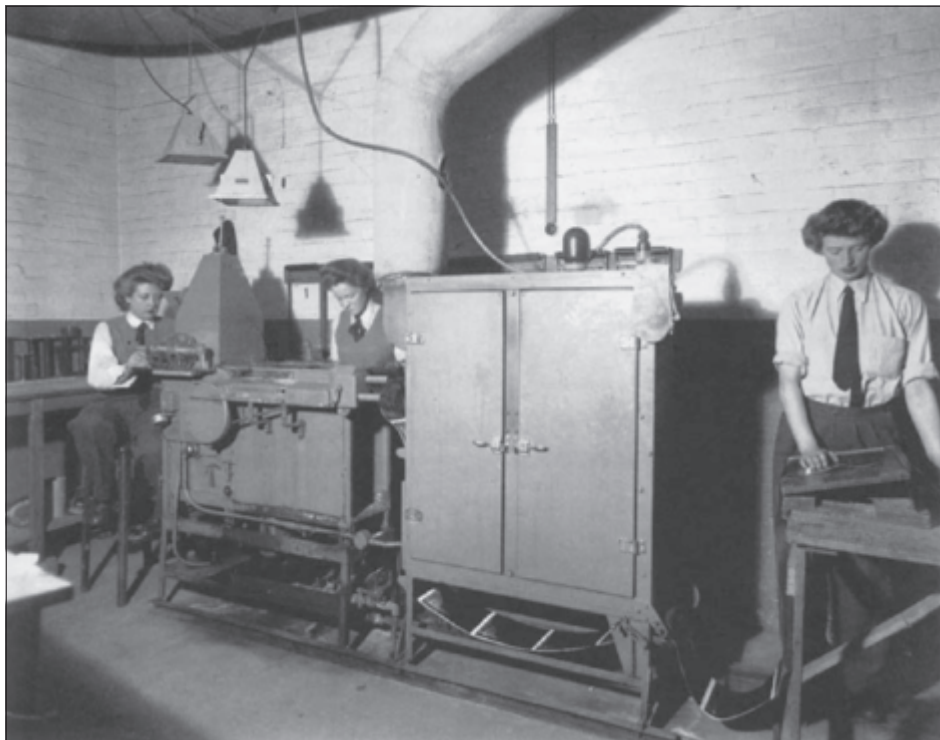

Supermarine PR Spitfire Mark XI. In de onderzijde van de voorste witte band om de romp is één van de openingen voor de verticale camera's zichtbaar.

Het vliegtuig

Ken vloog dus over Cranendonck in een Spitfire met de registratie MB788. In archieven (5) is te vinden dat dit een Spitfire Mk. XI (Supermarine PR Spitfire Mark XI) is. Verder is daar te lezen dat dit vliegtuig op 21 mei 1943 de fabriek in Chattis Hill (Engeland) verliet, op 22 mei 1943 zijn eerste vlucht bij 542 Squadron RAF maakte en dat het voorzien was van een Rolls-Royce Merlin 63 motor (V12-27 liter -1.710 PK). Op 4 oktober 1944 vindt er een vliegongeluk 'Fire in Air' (brand tijdens vlucht) met dit toestel plaats en wordt het voor reparatie naar Heston Aircraft L.t.d. gebracht. Op 18 januari 1949 wordt het vervolgens verkocht.

Vrijwel tegelijk met MB788 werden nog 23 Spitfires Mk. XI aan RAF Benson geleverd. Deze toestellen hadden als registratie MB770 t/m MB793. Slechts zeven van die toestellen hebben de oorlog 'overleefd' en veel van die 'overlevenden' waren, vanwege onherstelbare schade, 'gedegradeerd' tot instructietoestel op de grond. MB788 was een van die 'overlevenden' en er kon zelfs nog in gevlogen worden ook! Op het moment van het schrijven van deze bijdrage zijn nog ongeveer 65 van de ca. 20.000 gebouwde Spitfires luchtwaardig. Van het type PR Mark XI, het type waarin Ken boven Cranendonck vloog, is nog slechts één exemplaar luchtwaardig. Dat exemplaar, met registratie PL965, is in het verleden eigendom geweest van het Oorlogsmuseum Overloon en heeft daar 27 jaar buiten gestaan.

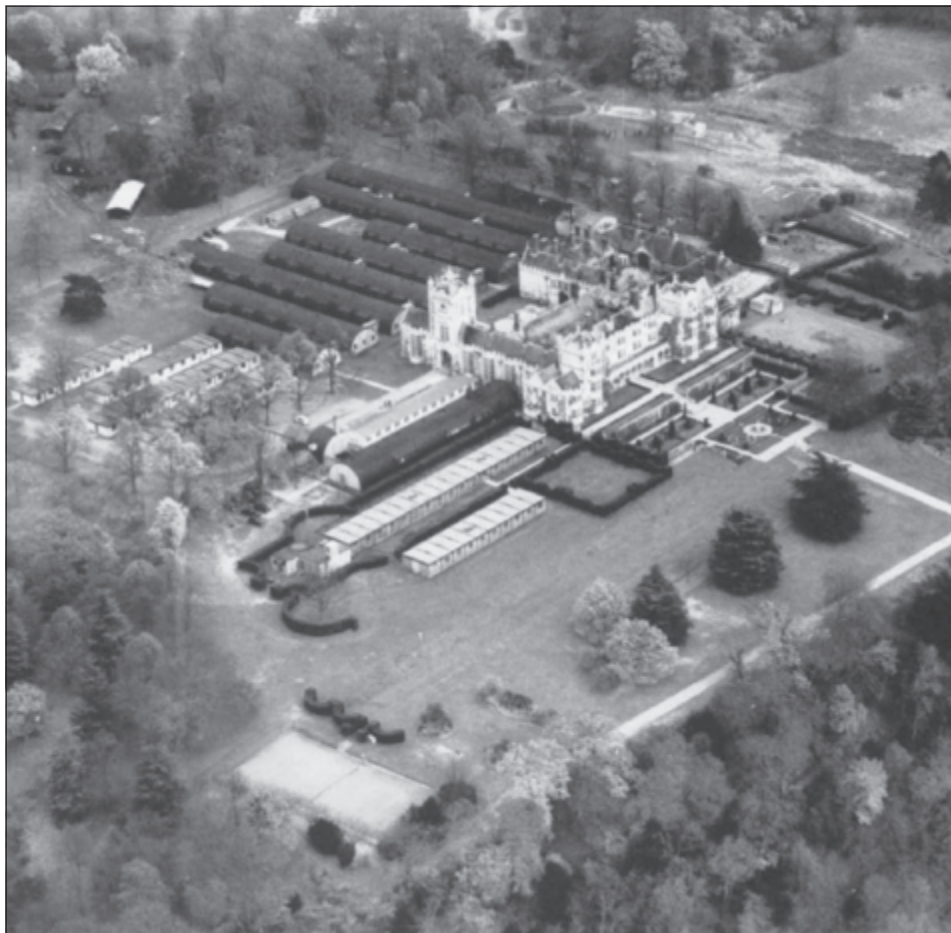
Foto's afdrukken op RAF Medmenham.

Het verwerken en analyseren van luchtfoto's

Ken heeft tijdens zijn missie op 11 september 1944 ongeveer 180 meter film 'geschoten'. Indien de informatie op die film heel snel nodig was, werd de film ontwikkeld op RAF basis Benson. De negatieven werden dan aldaar aan een eerste analyse onderworpen. Indien minder haast geboden was, werd de film nog diezelfde dag naar RAF basis Medmenham gebracht. Deze basis lag op ongeveer 15 kilometer van Benson. RAF Medmenham was vanaf 1 april 1941 het centrale luchtfotoanalyse-orgaan van de RAF. Op basis RAF Medmenham had men de beschikking over sterk gemechaniseerde foto-ontwikkel- en afdrukapparatuur.

Direct na het afdrukken werd de informatie op de foto's geanalyseerd. Dat vond plaats in drie fases:

- **Eerste fase:** (snelle analyse): vragen als: waar zijn de pantservoertuigen, de vliegtuigen, de schepen et cetera?
- **Tweede fase:** is het aantal pantservoertuigen gewijzigd, is het vliegveld nu gebruiksklaar, gaat het schip nu uitvaren et cetera.?
- **Derde fase:** is het een nieuw model pantservoertuig, wat is de jaarproductie van deze fabriek, wanneer is de productie weer op orde et cetera?

'Danesfield House', RAF Medmenham in 1945 met bijgebouwde hutten en barakken.

De afdeling waarbinnen het derde fase onderzoek plaatsvond was gesplitst in vijftien secties, elk met hun eigen specialisme. Zo was er bijvoorbeeld een sectie voor luchtvaart en een voor industrie. Het is vrijwel zeker dat de foto's die Ken op 8 februari 1945 maakte van de prototypes van de Duitse zware bommenwerpers, binnen deze sectie Luchtvaart onderzocht zijn.

RAF Medmenham was gehuisvest in Danesfield House, dat in 1940 gevorderd was van de bewoners. Binnen Medmenham was een zeer gemêleerd gezelschap werkzaam van onder andere wis- en natuurkundigen, plantkundigen, geologen, archeologen tot kunstenaars. Het was een academisch instituut vol burgers in uniform. Ze werden 'die gekke lui van Ham' genoemd! In totaal waren er ongeveer 3.500 mensen bezig met het analyseren van luchtfoto's. Sarah Oliver, beter bekend als Sarah Churchill, de

dochter van....., was hier ook werkzaam als fotoanaliste. Het werk wat ze deed was zo geheim dat zelfs haar vader niet precies wist hoe ontzettend veel er ontdekt kon worden op luchtfoto's.

Gedurende de Tweede Wereldoorlog had binnen de RAF een revolutie plaatsgevonden op het terrein van strategische fotoverkenning, Vooral de keuze voor één centraal fotoanalyse-orgaan heeft hierbij een belangrijke rol gespeeld. Tegen het einde van de oorlog had de RAF een organisatie opgebouwd die op een piekdag meer dan 50.000 verkenningfoto's kon nemen, afdrukken, onderzoeken en de rapportages daarover kon verspreiden! De Duitsers begonnen de oorlog met een goed ontwikkeld systeem van luchtfotografie en fotoanalyse. Dit systeem is echter gedurende de oorlog niet doorontwikkeld.

Tachtig procent van alle inlichtingen gedurende de oorlog was afkomstig van luchtfoto's. Helaas zochten de fotoanalisten uitsluitend naar zaken die hen opgedragen waren. Pas eind jaren zeventig bleek dat er zeer goed fotomateriaal voorhanden was van vernietigingskampen (7). Ondanks dat is het zeker dat fotoverkenning zowel de oorlogsduur als het aantal slachtoffers heeft beperkt. Aan het einde van de oorlog waren er meer dan 36 miljoen foto's gearhiveerd op RAF Medmenham.

Begin 1945 stuurt het Ministerie van Luchtvaart een fotograaf naar Medmenham in de veronderstelling dat de nieuwe wetenschap van luchtspionage snel met het grote publiek gedeeld zou gaan worden. Hierbij ontstaat een album met fotocollages: 'The Chalk House with the Tudor Chimneys' (Het Krijthuis met de Tudor Schoorstenen) (7), de bijnaam die Churchill gebruikte voor Danesfield House. Het einde van de Tweede Wereldoorlog ging echter langzaam over in het begin van de Koude Oorlog en de geheimen van Medmenham werden daarom niet onthuld. De foto's van de mannen en vrouwen van Medmenham werden niet vrijgegeven en alle uitgegeven exemplaren van 'The Chalk House with the Tudor Chimneys' werden ingenomen.

The National Archives in Kew heeft één exemplaar van 'The Chalk House with the Tudor Chimneys' in haar bezit. Het boek is daar in te zien nadat er vooraf een leesticket voor is aangevraagd. In 1948 werd Danesfield House gekocht door het Ministerie van Luchtvaart. Dat deed men omdat herstel naar de toestand van 1940 (zoals overeengekomen bij de vordering) te duur zou zijn. In 1991 wordt Danesfield House een luxe hotel.

Piloot gesproken

Op 23 november 2017 hebben Ken en ik een fijn telefoongesprek gehad van ruim 20 minuten. Aan de lezers van de Aa-kroniek mag ik namens Ken mededelen dat de wetenschap dat zoveel moeite is gedaan om hem te vinden hem diep geraakt heeft en dat hij, indien hij veel jonger zou zijn, naar Cranendonck zou zijn gekomen. Hij vindt dat hij destijds 'gewoon' zijn taak heeft uitgeoefend en dat het helemaal niet nodig is om hem daarvoor te bedanken. Dat laatste ben ik uiteraard niet met hem

Ken Nichol ca. 2012 op bezoek bij de 'Battle of Britain Memorial Flight', RAF Coningsby, bij een Spitfire PR Mark XIX.

eens. Ken vroeg zich af of ik wist wat het doel was van zijn missie waarbij hij ook over Cranendonck vloog. Fijn is, dat ik hem heb kunnen vertellen wat naar mijn idee het doel van zijn missie was.

Ken heeft samen met vele anderen een bijdrage geleverd aan onze bevrijding, waarvoor we dankbaar zijn. Hij behoort echter tot een veel kleiner gezelschap dat daarbij iets speciaals heeft achtergelaten voor ons en voor ons nageslacht. Namelijk zeer gedetailleerde foto's van een groot deel van ons heemgebied. Daarvan kan een groot deel ook nog eens in drie dimensies worden bekeken. Dit door gebruik te maken van een stereokijker.

Bedankt voor alles Ken!

Slot

Ditmaal spreek ik de verwachting uit dat het verhaal van verkenningsvlucht 106G/2786 nu wel compleet is en dat ik hierop niet meer verder ga in een volgende Aa-kroniek. Wellicht dat ik nog een keer bij u terugkeer, maar dan met een artikel over een ander onderwerp.

Noten

1. Wim Ogier, 'De bevrijding van Budel in zicht. Reconstructie van een fotoverkenningvlucht in 1944' in: *Aa-kroniek*, 32 (2013), 185-191.
2. <http://www.nationalarchives.gov.uk/>.
3. John Milner, *A life in Blue* (Melton Mowbray 2015).
4. <http://www.rafweb.org/>.
5. <http://allspitfirepilots.org/>.
6. Jimmy Tailor, *One Flight Too Many The Unusual Saga of a Young Photographic Spitfire Pilot in WW2 - and Its Aftermath* (Leeds 2012).
7. Zie: Taylor Downing, *Spies in the sky, The Secret Battle for Aerial Intelligence during World War II* (London 2012); www.historyofwar.org; www.nationalarchives.gov.uk; Constance Babbington Smith, *Evidence in camera, The Story of Photographic intelligence in Word War II* (London 1958); Air Ministry, *Pilot's Notes for Spitfire IX, XI & XVI. Merlin 61, 63, 66, 70 or 266 Engine* (3rd Edition 1947).

Het onderwijzend personeel van de Openbare Lagere School van Soerendonk in 1917: juffrouw G. Slenders, meester M. Hendriks en zittend hoofdonderwijzer Jacques Baartmans (tenzij anders vermeld, zijn alle foto's afkomstig uit de Collectie Huijbers/Staals).

50 JAAR GEBOUW BASISSSCHOOL SINT JOAN IN SOERENDONK

De Soerendonkse scholen van vroeger en nu

door Annie Staals-Jacobi

Het schooljaar 2018-2019 is begonnen; voor de basisschool van Soerendonk is dat een bijzonder schooljaar. Op donderdag 18 oktober 2018 is het vijftig jaar geleden dat het gebouw van basisschool Sint Joan werd geopend. Zo'n gouden jubileum verdient aandacht. De geschiedenis van het onderwijs in Soerendonk gaat natuurlijk veel verder terug dan vijftig jaar. Onderwijs was vroeger niet voor alle kinderen vanzelfsprekend. Daar mogen we best eens bij stilstaan. Met deze bijdrage maken we een reis van twee eeuwen door het onderwijs in Soerendonk.

Inleiding

De meeste kinderen gaan tegenwoordig op hun tweede jaar naar de peuterspeelzaal en op hun vierde jaar naar groep 1 van de basisschool. Daar blijven ze tot ze groep 8 hebben doorlopen. Hun schooltijd zit er dan nog niet op: de wet verplicht hen om nog enkele jaren voortgezet onderwijs te volgen. Sommigen zoeken daarna een baan, anderen zetten hun schoolcarrière voort. Zo'n schoolloopbaan van vele jaren vinden we tegenwoordig vanzelfsprekend. We kunnen ons amper nog voorstellen dat kinderen weinig of geen onderwijs genoten, laat staan vervolgonderwijs. Wie gingen er vroeger naar school? Kinderen van rijke ouders gingen naar sjeke scholen en vonden daarna een goede baan. Kinderen van onbemiddelde ouders gingen wel naar school, maar bleven 's zomers in de oogsttijd vaak thuis om op het veld mee te helpen. Dat kon toen allemaal, want het was in die tijd nog niet wettelijk verplicht om naar school te gaan. Meisjes gingen minder naar school dan jongens; zij zouden toch trouwen en een gezin krijgen. Later vonden ouders het toch steeds belangrijker dat hun kind naar school ging. In 1901 werd in Nederland de Leerplichtwet ingevoerd; hiermee moest tevens een eind komen aan het schoolverzuim, dat echter nog steeds bestaat. Voortaan moesten alle kinderen vanaf hun zesde jaar zes aaneengesloten jaren naar school toe gaan.

De dorpsschool

Van de dorpsschool van vroeger moeten we ons niet te veel voorstellen. Het waren meestal maar éénklassige schooltjes. Alle kinderen zaten in één ruimte bij elkaar. Ze kregen niet allemaal tegelijk dezelfde les. De meester gaf de kinderen ieder een aparte taak. Als ze die opdracht af hadden, moesten ze terug naar de meester en kregen ze, na overhoring, een nieuwe taak. Oudere leerlingen moesten de kleine kinderen helpen. Als een kind gedurende een tijd niet op school was geweest, ging hij daarna gewoon weer verder waar hij was gebleven. Op de dorpsschool kon je dus niet blijven zitten!

Kadastrale situatie van het oude dorpscentrum van Soerendonk op de Heuvel circa 1832; nrs. 413 en 414 zijn het kerkhof en de Sint-Janskapel, nrs. 415 en 416 zijn de eerste school met tuin, nr. 421 is het oude raadhuis.

Maar ook de dorpschool veranderde. Ofschoon de kinderen nog steeds in één lokaal bij elkaar zaten, waren ze wel verdeeld in klassen. In de eerste jaren leerden de kinderen lezen, schrijven en rekenen. In de hogere klassen kregen ze ook geschiedenis, aardrijkskunde en biologie. De kinderen kregen les middels schoolplaten. Aan de hand van die afbeeldingen kon de meester uitleg geven. Weer later kwamen er voorschriften waaraan een schoolgebouw moest voldoen. Scholen kregen toen ook meerdere lokalen. Onderwijzend personeel moest voortaan een opleiding hebben.

De eerste school van Soerendonk in het oude dorpscentrum

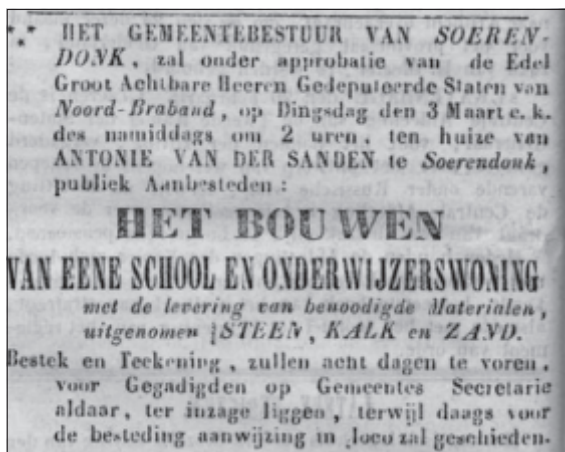
Het punt waar nu Heuvel, Kruisstraat, 't Winkel en Van Sevenbornlaan samenkomen, vormde in vroeger tijd het centrum van het dorp Soerendonk. Rond dit driehoekig pleintje lagen ook enkele boerderijen waarvan er een bewoond werd door het gezin van burgemeester Andries van der Sanden en Maria van Someren (nu Heuvel 24). In dit oude dorpscentrum stond tot 1836 op de hoek Kruisstraat-'t Winkel (nu de panden

't Winkel 24 en 26) de oude Sint-Janskapel van Soerendonk en rond die kapel lag het kerkhof. Bijna vanzelfsprekend lagen het gemeentehuis en de school in de nabijheid van dit oude dorpscentrum. Het eerste raadhuis lag iets verderop in de Kruisstraat, op de plek van het huidige pand nummer 27. De eerste gemeentelijke lagere school van Soerendonk lag eveneens in de huidige Kruisstraat, vlak naast de kapel en het kerkhof, ongeveer de huidige percelen Kruisstraat 35-37. Op de kadastrale kaart van Soerendonk uit 1832 is dat het kleine perceel 415. Dit schoolgebouwtje heeft dienst gedaan tot circa 1845. Het was een eenklassig schooltje met als onderwijzer Antony van der Sanden, zoon van burgemeester Andries van der Sanden. Het schooltje en de bijbehorende tuin werden in 1847 verkocht aan landbouwer Francis Groenen die het gebouwtje afbrak en de grond in gebruik nam als landbouwgrond.

De tweede school van Soerendonk in het nieuwe dorpscentrum: 1846

Langzamerhand verplaatste het dorpscentrum zich van de Heuvel naar de omgeving van de huidige Dorpsstraat. Daar lag ook de schuurkerk van Soerendonk ter hoogte van de huidige panden Dorpsstraat 35 en 37. Rond het centrumplein ontwikkelde zich kleine industrie: een schoenfabriek, een looierij, brouwerij, kaasmakerij en een melk- en boterfabriek.

In 1819 werd Soerendonk een zelfstandige parochie. In 1837-1838 werd in de huidige Dorpsstraat een nieuwe parochiekerk gebouwd, de kerk Sint Joannes Onthoofding; de Sint-Janskapel op de Heuvel werd afgebroken. In het nieuwe dorpscentrum werden rechts naast de parochiekerk in 1846 een raadhuis, een onderwijzerswoning en een school gebouwd. Dat is op de plek van de huidige panden Dorpsstraat 21-23. Deze tweede gemeentelijke lagere school heeft dienst gedaan tot 1884. Schoolmeester Antony van der Sanden was inmiddels

Aankondiging in het Provinciaal Dagblad van Noord Brabant van de aanbesteding van de bouw van de tweede school met onderwijzerswoning in het nieuwe dorpscentrum van Soerendonk naast de parochiekerk, dd. 24 februari 1846 (bron: www.delpher.nl).

opgevolgd door zijn zoon Martinus van der Sanden. Vanaf 1858 was Peter Franciscus Kneepkens als hoofdonderwijzer aan school verbonden. De ongehuwde Kneepkens was kostganger bij de familie Van der Sanden. In 1882 kreeg hij op school assistentie van hulponderwijzer Jan van den Borne. In 1884 werd een nieuwe school gebouwd in de Zitterd. Het schoolgebouw in de Dorpsstraat werd afgebroken; op deze plek werd in 1885 een nieuw raadhuis voor de Gemeente Soerendonk gebouwd.

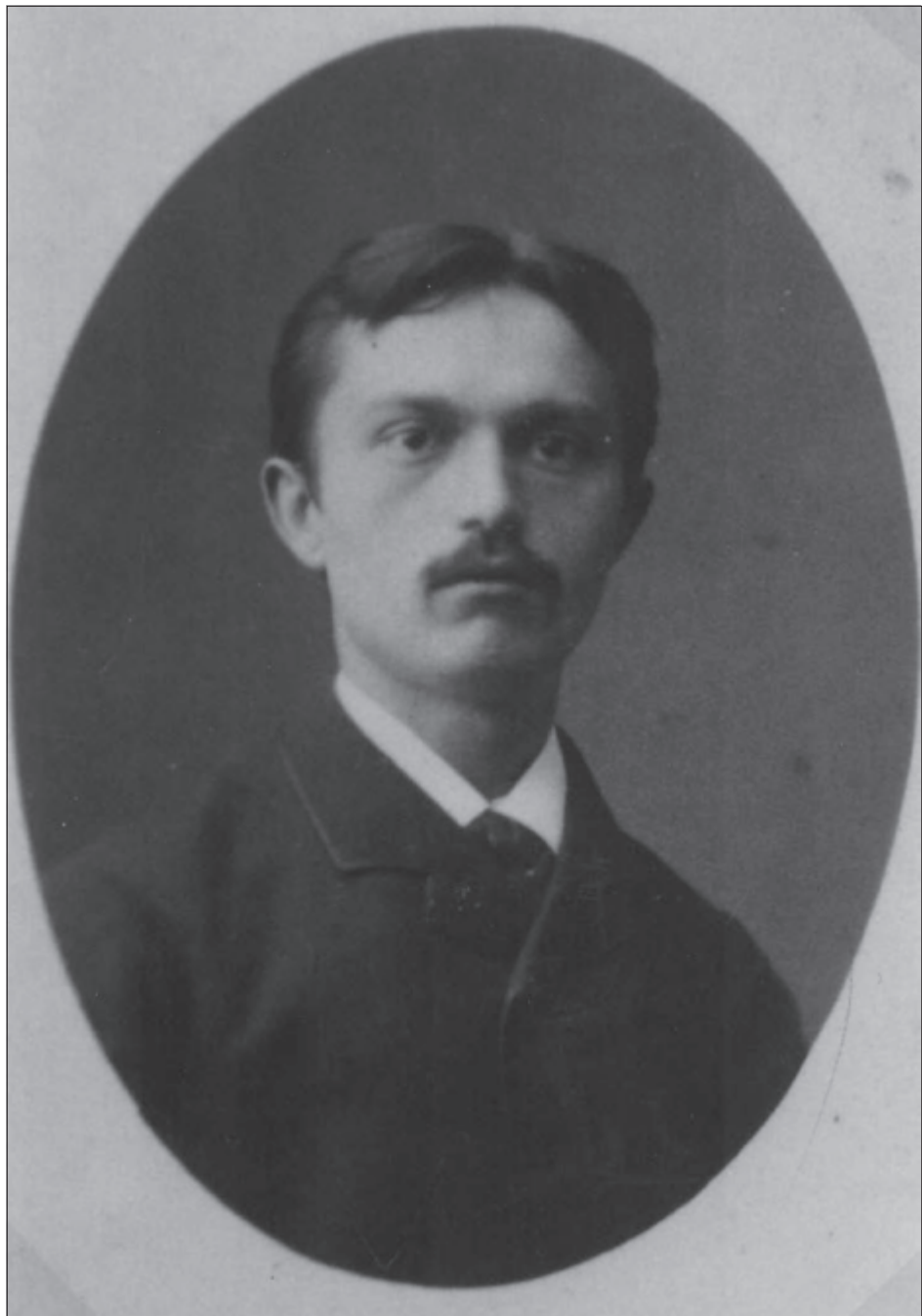

Op deze foto uit 1907 staat links de derde school van Soerendonk en rechts de daarbij behorende onderwijzerswoning in de Zitterd, beide gebouwd in 1884.

De derde school van Soerendonk in de Zitterd: 1884

De gemeenteraad van Soerendonk besloot in 1883 een nieuwe drieklassige gemeenteschool te bouwen. De school in de Dorpsstraat was veel te klein geworden om het steeds groter wordende aantal kinderen te herbergen. De kinderen uit Gastel kwamen ook in Soerendonk naar de gemeentelijke openbare school, want Gastel behoorde tot de Gemeente Soerendonk. De Gastelse kinderen kwamen via paadjes door de velden naar de school in Soerendonk. Naast de derde school, gebouwd door aannemer A. Bekkers uit Waalre, werd ook een nieuwe onderwijzerswoning gebouwd. De 'eerste steenlegging' van de derde school van Soerendonk vond plaats op 16 mei 1884. Op de steen, die helemaal hoog boven de hoofdingang ingemetseld was, stond het gemeentewapen van Soerendonk in lood en de tekst: '16 mei 1884, P. van Sambeek burgemeester, J. F. Pompen, H. Groenen wethouders, J. Damen secretaris, A. Bijnen, M. Verhoeven, M. Cuppens raadsleden' (1).

Buurtgenoot Jan Bakens, woonachtig op de Beek, schreef hierover in zijn notitieboekje: *'Het gemeentebestuur van Soerendonk heeft een gemeenteschool laten bouwen met onderwijzerswoning in het jaar 1884 en is uitbesteed den 21 Maart voor de som van 10 Duizend 4 hondert en 69 gulden, om kant en klaar af te leveren den eersten april 1885.'*

Hoofdonderwijzer Antoon Jaspers (1892-1908), portret ca. 1895 (collectie RHC, Eindhoven).

De oudst bekende schoolfoto uit Soerendonk, dd. 4 oktober 1899, met links meester Jan van den Borne en rechts juffrouw Fien Smeets en hoofdonderwijzer Antoon Jaspers. De jongen met de schoollei met tekst is Rudolph van Deurzen, zoon van burgemeester J. H. van Deurzen

Hoofdonderwijzer Kneepkens bleef 44 jaar aan de school verbonden, tot 1892; in dat jaar ging hij weer terug naar zijn geboorteplaats Weert alwaar hij in 1911 op 85-jarige leeftijd overleed. Kneepkens werd opgevolgd door hoofdonderwijzer Antoon Jaspers. Bovenmeester Jaspers bleef zestien jaar in Soerendonk, tot 1908. Het gezin Jaspers-van Gerwen ging toen naar Erp. In die tijd was ook juffrouw Fien Smeets aan school verbonden; Jan van den Borne was nog steeds hulponderwijzer. Na meester Jaspers werd Jacques Baartmans hoofd van de Soerendonkse school. Baartmans trouwde in 1908 met Marie van den Borne, de dochter van de hulponderwijzer. Het echtpaar Baartmans-van den Borne kreeg vier kinderen: Jan, Cobus, Clara en Anneke. Moeder Marie overleed in 1929 op 50-jarige leeftijd. De zonen Jan en Cobus werden eveneens onderwijzer. Jan Baartmans was ook onderwijzer in Soerendonk, van 1929 tot 1936 (2).

In 1929 werd de school aanzienlijk verbouwd en uitgebreid. De midden-ingang verdween en de 'eerste steen' verhuisde naar de binnenkant in de hal. De tot dan toe openbare lagere school werd in datzelfde jaar door de gemeente Maarheeze overgedragen aan het r.k. schoolbestuur van de parochie Soerendonk. Het kwam er op neer dat het kerkbestuur tevens schoolbestuur was en dat vanaf die tijd de pastoor, als voorzitter van het schoolbestuur, grote zeggenschap kreeg over het

De derde school van Soerendonk in de Zitterd na de uitbreiding tot vier klassen in 1929. Voor de school staan juffrouw Marie de Regter, hoofdonderwijzer Jacques Baartmans en meester Willem van Exel.

onderwijs en de school van Soerendonk. In 1929 was dat pastoor W. Becx. Het schoolteam bestond toen uit Jacques Baartmans, Jan Baartmans, Willem van Exel en juffrouw Marie de Regter.

Op 1 mei 1933 vierde Jacques Baartmans zijn 40-jarig onderwijsjubileum en eveneens zijn 25-jarig jubileum als schoolhoofd in Soerendonk. Er werd een feestcomité gevormd waarin o.a. pastoor Becx en burgemeester De Klerk zitting namen. Over deze feestelijke dag meldde de krant het volgende: *“Het dorp was in feestgewaad getooid en de geheele feestviering leverde het bewijs hoezeer, naar ouden trant, de ‘meester’ nog zijn eigen, traditioneele plaats in het Brabantse dorpsleven inneemt. Onderwijzer der jeugd, raadsman der ouderen, bevorderaar der Katholieke gedachte, helper der dorpsgeestelijkheid, is de heer Baartmans, als zoovele anderen zijner collega’s in het Roomsche land, het type van den goeden dorpsonderwijzer. De feestviering werd des ochtends met een plechtige H. Mis in de dorpskerk geopend. Op talrijke wijzen is de jubilaris gehuldigd.”*

Het onderwijzend personeel in 1933: v.l.n.r. meester Willem van Exel, juffrouw Marie de Regter en meester Jan Baartmans; vooraan pastoor W. Becx als voorzitter van het schoolbestuur en hoofdonderwijzer Jacques Baartmans.

Hoofdonderwijzer Jacques Baartmans werd per 1 augustus 1935 opgevolgd door Harrie van de Pas. Ook meester Van de Pas vierde het feit dat hij 25 jaar hoofd der school was in Soerendonk. Op die feestelijke dag in 1961 kreeg hij een 'luie stoel' aangeboden. In 1963 ging hij met pensioen. Van de Pas werd opgevolgd door Theo Gerritsen die maar korte tijd bleef. In 1966 werd hij opgevolgd door Ton Hendriks die het laatste schoolhoofd van de derde school was. Hij ging in 1968 mee naar de vierde school van Soerendonk.

Leerkrachten aan de derde school waren verder o.a. de meesters J. Henderickx, L. Vincken, M. Hendriks, A. Joosten, Willem van Exel, Jan Baartmans, Louis van Winkel, Jac. Janssen en Arnold de Smet, en o.a. de onderwijzeressen F. Smeets, G. Slenders, M. de Regter, G. Damman, H. van Mierlo-Lubbers, A. Ras-van Rooij, M. van Grinsven, I. Coenen-Frings, A. van Himbergen-Verschuren en J. Dijkstra-Aarts. Het schoolgebouw in de Zitterd heeft dienst gedaan tot schooljaar 1967/1968 en werd kort daarna afgebroken. De onderwijzerswoning, eigendom van het kerkbestuur, bleef behouden.

De 'eerste steen' uit de derde school van Soerendonk, zoals die sinds 2001 staat in de voortuin van de gerenoveerde onderwijzerswoning Zitterd 5.

De onderwijzerswoning in de Zitterd

De statige onderwijzerswoning werd bewoond door de gezinnen van de hoofdonderwijzers Jaspers, Baartmans en Van de Pas. De latere schoolhoofden Theo Gerritsen en Ton Hendriks woonden in een burgerhuis in de Kruisstraat. Toen bovenmeester Harrie van de Pas in 1963 met pensioen ging, mocht hij met zijn gezin in de onderwijzerswoning blijven wonen. De familie Van de Pas-Scholtze bleef het pand bewonen tot 1985. Toen kwam de woning leeg te staan en werd ze door het kerkbestuur verkocht. Latere eigenaars hebben het onderkomen pand weer helemaal opgeknapt en het oude schoolhuis in alle glorie hersteld. Bij de afbraak van de school in 1968 was de sloper zo alert de 'eerste steen' te redden van de puinbreker. Na enige omzwervingen kreeg deze 'eerste steen' uit de derde lagere school van Soerendonk in 2001 een mooie plaats in de voortuin van de vroegere onderwijzerswoning, nu Zitterd 5 (3).

De meisjesschool in de Van Schaiklaan: 1953

Tot begin vijftiger jaren zaten jongens en meisjes samen bij elkaar in de klas. De toenmalige pastoor Hermanus Bos was echter voorstander van apart onderwijs voor jongens en voor meisjes. Hij heeft nog geprobeerd om de Zusters van de Voorzienigheid te strikken voor het onderwijs aan de meisjes, maar de zusters hadden hun handen vol aan het onderwijs in Maarheeze. Voor de meisjes werd een nieuwe tweeklassige school gebouwd in de Van Schaiklaan. Deze school werd op 1 september 1953 in

De tweeklassige meisjeschool uit 1953, in gebruik als school tot 1968; links nog net zichtbaar de in 1979 aangebouwde peuterspeelzaal van 'de Brassertjes'. Het gebouw werd in 1997 afgebroken.

gebruik genomen. De oudere meisjes gingen hier voortaan naar school. Na de ingebruikname van een nieuw schoolgebouw in 1968 ging dit gebouwtje dienst doen als jeugdgebouw van de Stichting Jeugdwerk Soerendonk en als gemeenschapshuis. In 1997 heeft het plaats gemaakt voor een nieuw gemeenschapshuis: 'den Donck'.

Kleuterschool 'Sint Janneke': 1959

In het begin van de vorige eeuw werd het kleuteronderwijs niet zo serieus genomen. Kleuterscholen werden meestal 'bewaarschool' genoemd. Bij de bewaarschool ging het er voornamelijk om dat moeders thuis hun handen even vrij hadden voor de vele andere dingen die in het huishouden moesten gebeuren; de kleine kinderen werden op school toevertrouwd aan de zorgen van een leidster; de kinderen werden goed bewaard.

Pas na 1945 kwam in Nederland meer aandacht voor het kleuteronderwijs. Voor die tijd was het kleuteronderwijs afhankelijk van particulier initiatief of van zustercongregaties die scholen stichtten. De zusters hadden dan meestal ook een bewaarschool onder hun hoede. Soerendonk had geen nonnenklooster binnen de parochiegrenzen en had diensgevolge ook geen kleuterschool. Pas in 1956, toen de nieuwe Wet op het Kleuteronderwijs was goedgekeurd, werd het kleuteronderwijs als volwaardig onderwijs erkend. Ook Soerendonk had behoefte aan kleuteronderwijs. Na enkele jaren van touwtrekken werd in 1959 in de Van Schaiklaan de éénklassige

Het onderwijzend personeel van de derde school in 1960: v.l.n.r.: meester Arnold de Smet, juffrouw Van Himbergen-Verschuren, juffrouw Dijkstra-Aarts, hoofdonderwijzer Harrie van de Pas, juffrouw Coenen-Frings en juffrouw Ras-van Rooij.

openbare kleuterschool 'Sint Janneke' gebouwd. Door een grote toeloop van kleuters werd de kleuterschool in 1962 uitgebreid met een tweede lokaal. De eerste kleuterjuf en tevens hoofdleidster was de Soerendonkse Gerry van Exel; daarna volgden de juffen Marijke Horvers, Marie-Therese Vaessen, Astrid Groeliker, Emily Habets, Rian Neeskens, Annie Balmer, Miep de Wit, Irma Lambers, Frida Hertogs en Tosca Moonen (4).

Met ingang van schooljaar 2001 ruilden de kleuters (de huidige groepen 1 en 2) het oude kleutergebouw in voor eigen lokalen in het gebouw van de ingrijpend verbouwde basisschool Sint Joan. Na een lange leegstand werd kleutergebouw 'Sint Janneke' in mei 2011 afgebroken ten behoeve van het bouwproject 'Hart van Soerendonk'.

Peuterspeelzaal 'de Brassertjes': 1980

In 1978 gingen er stemmen op om te komen tot de oprichting van een peuterspeelzaal. Vanuit de hiertoe gevormde werkgroep werd een bestuur gekozen. Daar het moeilijk was om een bestaande ruimte te vinden, vroeg en kreeg men medewerking van de gemeente Maarheeze voor de bouw van een peuterspeelzaal. Het werd een nieuwe ruimte, aangebouwd aan het jeugdhuis in de Van Schaiklaan. Met de bouw werd in 1979 gestart. Op 23 maart 1980 werd peuterspeelzaal 'de Brassertjes' officieel geopend door burgemeester H. van den Broek. In 1997 werden jeugdhuis en peuterzaal gesloopt ten behoeve van de bouw van een nieuw gemeenschapshuis:

Het eerste schoolteam van de vierde school in 1968: v.l.n.r.: Jo de Bruijn-Francken, Louis Smeets, Irmgard Coenen-Frings, schoolhoofd Ton Hendriks, Zus van Himbergen-Verschuren en Piet Fransen.

‘den Donck’. In 1998 betrokken ‘de Brassertjes’ een nieuwe eigen ruimte in ‘den Donck’. Met ingang van schooljaar 2010 is de peuterspeelzaal gehuisvest in het schoolgebouw van ‘Sint Joan’.

De vierde school van Soerendonk: ‘Sint Joan’ in de Van Schaiklaan: 1968

Het schoolgebouw in de Zitterd, gebouwd in 1884, was na bijna 85 jaar sterk verouderd en aan vervanging toe. Eerst was er het plan om de meisjesschool aan de Van Schaiklaan uit te breiden. Daar was niet iedereen het mee eens. Om diverse redenen ontstond een onwerkbare situatie tussen kerkbestuur/schoolbestuur en ouders; om financiële redenen wilde pastoor Bos niet meewerken aan nieuwbouw. De besprekingen raakten in een impasse, hetgeen resulteerde in een voor Soerendonk ongekende ‘schoolstrijd’ die zelfs de kranten haalde. Om toch een nieuwe school te kunnen realiseren werd besloten om met medewerking van de gemeente Maarheeze over te gaan tot de oprichting en bouw van een openbare lagere school. Architect Reinier Tybout uit Eindhoven tekende voor het ontwerp van de nieuwbouw aan de Van

De vierde school van Soerendonk in 1968 gebouwd in de Van Schaiklaan: Lagere School Sint Joannes.

Schaiklaan. Op 13 mei 1967 vond in Hotel Rooijmans de aanbesteding plaats; deze werd gegund aan Davits Bouwbedrijf Budel. De jonge Miel Davits had toen nog maar net het aannemersbedrijf van zijn in 1966 overleden vader Willem overgenomen.

De nieuwe school werd met ingang van het schooljaar 1968 in gebruik genomen. Het jaarverslag 1968-1969 vermeldt: *‘Opening van de school 18 oktober 1968. Op de officiële opening (door inspecteur W. Bijnen) onderschreven alle sprekers het belang van dit nieuwe gebouw. Het onderwijs te Soerendonk heeft gekregen wat het toekomt. De kinderen ontvingen een traktatie. ’s Avonds werd het gebouw ter bezichtiging opengesteld.’*

De nieuw gekozen oudercommissie kreeg de opdracht om er voor te zorgen dat de school weer een r.k.-school zou worden. Na overleg werd het in 1970 een school ‘op katholieke grondslag’.

Ton Hendriks was de eerste hoofdonderwijzer van de vierde school en zou dat tot 1987 blijven. Wie gedurende die jaren bij hem in de klas heeft gezeten, kent ongetwijfeld zijn verhalen over Sappeltje Sap. Wekelijks vertelde hij over deze zelfverzonnen figuur. Ton was de initiator van de jeugddriedaagse, de afscheidsrevue, de hobbyclub en het jongerenkoor. Tegenwoordig stelt hij zijn onderwijskwaliteiten ten dienste van het asielzoekerscentrum in Budel. Meester Hendriks werd in 1987 opgevolgd door Joost Peeters; na hem kwamen o.a. Wil Thijssen-Hendriks, Mari Kokke, Leon Willemstein en Marinus Willems. De huidige directeur is Willem-Jan van Hest.

Bij de invoering van de nieuwe wet op het basisonderwijs in 1985 werden kleuterschool ‘Sint Janneke’ en ‘Lagere School Sint Joannes’ samen de nieuwe ‘Basisschool Sint Joan’. Tegenwoordig is de school onderdeel van onderwijsstichting SKOZoK.

Grote verbouwingen aan de school vonden plaats in 2001 en in 2011.

Het onderwijzend personeel van kleuterschool Sint-Janneke en Lagere School Sint Joan in 1980. Vooraan v.l.n.r.: hoofdonderwijzer Ton Hendriks, José Arets, Jèn Mansvelt, Wilma Trommels, kleuterjuf Irma Lambers en Jo de Bruijn. Achteraan v.l.n.r.: Wel Gabriëls, kleuterjuf Annie Balmer, Riky Everts en Peter Joppen.

Basisschool St. Joan 1985

Schoolteam 2017-2018

Achteraan v.l.n.r.: Nadia Scheepers, Paula Kooiken, Ellen Teeuwen, Jordi van Gennip, Josette van den Eijnden, Lotte de Vos, Ine Langens en Mijke Smolders. Vooraan v.l.n.r.: Patricia Biemans, Frida Hertogs, Anita Janssen, directeur Willem-Jan van Hest, Mandy van Hoef en Louis Dignouts.

Op vrijdag 23 september 2011 kreeg het naast de school gelegen voetpad de naam 'Juffrouw Coenenpad'. Juffrouw Coenen was van 1940 tot 1975 een geliefde onderwijzeres (5).

Feest!

Tussen het ontstaan van de school op de Heuvel en de huidige basisschool in de Van Schaiklaan liggen ruim twee eeuwen. In die tijd is in het onderwijs veel veranderd. De schoolborden met krassende krijtjes zijn inmiddels vervangen door digiborden. Speelkwartier heet tegenwoordig pauze. De bovenmeester is directeur geworden. Lichamelijke Oefening heet kortweg gym. Het leesplankje is nu de computer en de kwekeling is een stagiaire. Maar de naam van de school in Soerendonk is al die tijd hetzelfde gebleven: 'Sint Joan'.

Het huidige schoolgebouw bestaat 50 jaar, een mijlpaal en dat gaan het schoolteam en de leerlingen natuurlijk flink vieren. Gedurende het schooljaar 2018-2019 zal op meerdere momenten aandacht besteed worden aan dit jubileum. Dat gaat gebeuren op woensdag 10 oktober 2018, donderdag 11 april 2019 en dinsdag 25 juni 2019. Op die dagen is het op Sint Joan natuurlijk géén rekenen, géén taal, géén lezen, maar feesten!

Logo Basisschool Sint Joan.

Noten

1. Zie: J. Biemans, 'Een gevelsteen uit Soerendonk' in *Aa-kroniek* 5 (1986) 3 (oktober), 81-82.
2. A. Staals-Jacobi en J. Biemans, 'Wij hebben er altijd met plezier gewoond', in gesprek met Anneke Baartmans uit Soerendonk, in *Aa-kroniek* 28 (2009) 4 (december), 220-244.
3. Zie: H. Jaspers, 'Eerste steen uit de oude school van Soerendonk terug naar de Zitterd' in *Aa-kroniek* 19 (2000) 3 (september), 177-187.
4. Zie mijn bijdrage 'Kleuterschool 'Sint Janneke' te Soerendonk' in *Aa-kroniek* 30 (2011) 2 (juni), 105-120.
5. Zie: A. Staals-Jacobi, 'Kerst 1944, en in de verte hoorden we de kanonnen'. In gesprek met mevrouw Coenen-Frings uit Soerendonk' in *Aa-kroniek* 29 (2010) 3 (september), 115-138.

De fotobewerking was in handen van Guul Vullers, waarvoor dank.